

Д. В. Ласкавий

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З НАПИСАННЯ
КУРСОВИХ, ДИПЛОМНИХ
І МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

Д. В. Ласкавий

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З НАПИСАННЯ КУРСОВИХ, ДИПЛОМНИХ І
МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ**

*Методичні рекомендації для студентів спеціальностей
«Історія», «Країнознавство» і «Міжнародні відносини»*

Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2013

УДК 94 (100) (076)

ББК 63. 3 (0) р3

Л-26

Рецензенти:

Бурьян М. С. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Турияська О. Ф. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України Інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Ищенко В. В. – кандидат історичних наук, доцент, заступник директора Інституту післядипломної освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Ласкавий Д. В.

Л-26 Методичні рекомендації з написання курсових, дипломних і магістерських робіт : метод. рек. для студ. спец. «Історія», «Країнознавство» і «Міжнародні відносини» / Дмитро Васильович Ласкавий ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 83 с.

У запропонованому виданні представлені методичні рекомендації з написання курсових, дипломних і магістерських робіт студентами спеціальностей «Історія», «Країнознавство» і «Міжнародні відносини». Лаконічно та зрозуміло роз'яснюється зміст основних термінів і понять, чітко і ясно визначено уніфіковану структуру всіх типів робіт. У запропонованих методичних рекомендаціях також наведені приклади оформлення титульної сторінки і додатків, джерел і літератури; складання плану (змісту); написання вступу та висновків.

Рекомендовано для студентів спеціальностей «Історія», «Країнознавство», «Міжнародні відносини».

УДК 94 (100) (076)

ББК 63. 3 (0) р3

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 03 квітня 2013 року)*

© Ласкавий Д. В., 2013

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	4
РОЗДІЛ 1. УНІФІКОВА СТРУКТУРА КУРСОВОЇ, ДИПЛОМНОЇ ТА МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБИТ ..	8
РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ РОБОТИ	12
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ОКРЕМИХ КРАЇН І РЕГІОНІВ	15
РОЗДІЛ 4. УНІФІКОВАНІ ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ	21
РОЗДІЛ 5. ПОРЯДОК ЗАХИСТУ РОБИТ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ	24
ДОДАТКИ	34
ГЛОСАРІЙ	55
ЛІТЕРАТУРА	74

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Здавна у всіх народів вміння письма вважалося особливим мистецтвом, граничним з талантом і тяжкою працею митця самовдосконалюватися. Невипадково протягом багатьох тисячоліть поняття писемність залишається тотожним освіченості і – обдарованості. Здатність без помилок, чітко і ясно висловлювати свої думки у письмовій формі, не повторюючи самого себе і не копіюючи нікого завжди вирізняла творчу людину від інших – здатних читати, але не писати. Писати в тому розумінні, щоб слово із звичайного набору умовних позначень перетворювалося на зброю для військового і дипломата, інструмент праці для вчителя і науковця, ставало віддушиною письменнику та поету і засобом виробництва законодавцю. Словом можна поранити чи навіть вбити людину, як і навпаки – зцілити. Тому словом треба вміти правильно та обережно користуватися.

Серед усіх творчих професій професії вчителя історії і дипломата від інших відрізняють (і водночас об'єднують між собою) особлива вибагливість і вимогливість до мистецтва володіння усною та письмовою мовами. Причиною багатьох особистих невдач, кар'єрних поразок є саме нездатність чи невміння писати. Для вчителя і дипломата не тільки кожне слово, а й іноді одна єдина буква в слові (поставлена чи навпаки – пропущена) повинна мати і має значення. Адже тільки словом можна навчити та привіти тягу до знань, так само як розпочати або зупинити війну.

Навчання в університеті – це чудовий шанс опанувати мистецтво письма та збагатитися знаннями одночасно. Гармонійне поєднання науково-дослідної та учбової роботи під час написання курсових, дипломних і магістерських робіт є запорукою підготовки висококваліфікованого фахівця, здатного постійно самовдосконалюватись і самостійно поглиблювати отримані в університеті знання і оформлювати свої думки у письмовій формі.

Таким чином, інтегрування навчальної і наукової діяльності у процесі послідовної підготовки курсових і кваліфікаційних робіт забезпечує:

- вміння грамотно та лаконічно висловлювати свої думки;
- формування науково-професійного світогляду та неповторності стилю;
- оволодіння методологією та методами наукового дослідження;
- більш глибоке розуміння обраної специфіки спеціальності;

- розвиток ерудиції та творчого мислення;
- виявлення індивідуальних здібностей;
- формування неординарності підходу при вирішенні будь-якого завдання.

Згідно з Законом України «Про освіту», Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, Положенням про організацію навчального процесу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Типовим положенням про магістерську роботу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка виконання курсових, дипломних та магістерських робіт (проектів) є невід’ємною частиною навчання студента.

Курсові, дипломні та магістерських роботи (проекти) виконуються студентом самостійно при консультуванні викладачем.

Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певного навчального курсу або з окремих його розділів. Курсові проекти (роботи) виконуються з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Тематика курсових проектів (робіт) повинна відповідати завданням навчальної дисципліни і тісно пов’язуватися з практичними потребами конкретного фаху. Порядок затвердження тематики курсових проектів (робіт) і їх виконання визначається вищим навчальним закладом.

Керівництво курсовими проектами (роботами) здійснюється найбільш кваліфікованими викладачами.

Захист курсового проекту (роботи) проводиться перед комісією у складі трьох викладачів кафедри (предметної або циклової комісії) за участю керівника курсового проекту (роботи). Результати захисту курсового проекту (роботи) оцінюються за 100-бальною шкалою ECTS та чотирибальною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»). Курсові проекти (роботи) зберігаються на кафедрі (предметній або циклової комісії) протягом одного року, потім списуються в установленому порядку.

Дипломний проект (робота) – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Дипломні (кваліфікаційні) проекти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання студентів у вищому навчальному закладі і передбачають:

– систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних виробничих й інших завдань;

– розвиток навичок самостійної роботи і оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою проекту (роботи).

Студенту надається право обрати тему дипломного проекту (роботи), визначену випускаючими кафедрами (предметними або цикловими комісіями), або запропонувати свою з обґрунтуванням доцільності її розробки.

Керівниками дипломних проектів (робіт) призначаються професори і доценти (викладачі) вищого навчального закладу.

Дипломні проекти (роботи) зберігаються в бібліотеці вищого навчального закладу протягом п'яти років, потім списуються в установленому порядку.

Магістерська робота (проект) – самостійне наукове дослідження студента, що виконується ним на завершальному етапі навчання в магістратурі. Виконання магістерської роботи є необхідною складовою підготовки висококваліфікованого фахівця, ефективна форма перевірки знань студента, його творчої і практичної підготовленості до розв'язання проблемних професійних задач інноваційного характеру в певній галузі знань (історія, міжнародні відносини, країнознавство), важлива форма розвитку творчого мислення і розширення знань майбутніх фахівців.

Основне завдання автора магістерської роботи – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Визначальними ознаками магістерської роботи має бути наукова новизна, самостійність, дослідницький характер, актуальність.

Мета магістерської роботи:

– систематизація й поглиблення теоретичних і практичних знань, формування навичок;

– використання здобутих знань при вирішенні конкретних наукових і професійних задач;

– розвиток навичок самостійної науково-дослідної роботи й оволодіння методикою теоретичних і науково-практичних досліджень;

– набуття досвіду аналізу результатів досліджень, що були отримані, формулювання висновків і положень;

– набуття навичок написання й оформлення наукової праці та отримання досвіду її прилюдного захисту.

У результаті виконання науково-дослідної частини магістерської роботи студент повинен вміти:

- проводити бібліографічно-пошукову роботу із залученням сучасних інформаційних технологій;
- формулювати мету дослідження;
- розробляти план, методику та обґрунтування проведення дослідження;
- обирати необхідні методи дослідження;
- писати текст роботи науковою мовою з залученням сучасних засобів редагування й друку;
- оформляти підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, рефератів, наукових статей, доповідей на конференціях.

Керівниками магістерських робіт (проектів) призначаються професори і доценти (викладачі) вищого навчального закладу.

Магістерська (дипломна, курсова) робота на правах рукопису оформляється відповідно до державних стандартів України ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення», ДСТУ 3582-97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила», ГОСТ 7.12-93 «Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила», ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ 6095:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Правила скорочення заголовків і слів у заголовках публікації» (ГОСТ 7.88-2003, MOD).

Доцільно дотримуватися принципу наступності наукових напрямків дослідження курсової, дипломної робіт у виконанні магістерської роботи.

Отже, мета представлених увазі читача методичних рекомендацій полягає в тому, щоб простою мовою та на прикладах роз'яснити студентам порядок і особливості написання курсових, дипломних і магістерських робіт. Для цього лаконічно та зрозуміло роз'яснюється зміст основних термінів і понять, чітко і ясно визначено уніфіковану структуру всіх типів робіт; наведені приклади оформлення титульної сторінки роботи і додатків, джерел і літератури; складання плану (змісту); написання вступу та висновків.

РОЗДІЛ 1

УНІФІКОВА СТРУКТУРА КУРСОВОЇ, ДИПЛОМНОЇ ТА МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБІТ

Традиційно склалася певна композиція курсових, дипломних та магістерських робіт і містить такі основні елементи, як:

- 1) титул;
- 2) перелік умовних позначень (при необхідності);
- 3) зміст;
- 4) вступ;
- 5) основна частина;
- 6) висновки;
- 7) список використаних джерел і літератури;
- 8) додатки (при необхідності).

Титул оформлюється відповідно до затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 29 березня 2012 року № 384 форм титульних сторінок для курсової роботи (форма № Н-6.01), дипломної та магістерської роботи (форма № Н-9.02) [Див. дод. 1].

Перелік умовних скорочень подається окремим списком перед *змістом* [Див. дод. 2].

Зміст обов'язково складається з розділів та може містити підрозділи, пункти та підпункти (в залежності від рівня науковості роботи) [Див. дод. 3].

Вступ має наступні елементи:

- актуальність обраної теми;
- аналіз історіографії;
- характеристика джерел;
- мета і завдання дослідження;
- об'єкт і предмет;
- хронологічні рамки;
- географічні межі (якщо потрібно);
- методи та методологію;
- наукова новизна (якщо є);
- практичну значущість роботи (якщо є);
- апробація результатів дослідження (якщо є);
- публікації;
- структура роботи [Див. дод. 4].

Спочатку в *актуальності* до роботи обґрунтовується вибір теми та напряму дослідження; формулюється проблема в загальному вигляді та показується важливість її розв'язання. Загалом

актуальність повинна зайняти не більше 1 сторінки для курсової та 1,5 сторінки для дипломної або магістерської роботи.

Потім подається *аналіз історіографії*, де відображається стан і ступінь розробки проблеми у науковій літературі (2–2,5 сторінки). При цьому бажано наводити огляд найновітніших праць, якщо, звісно, такі взагалі є. Далі цілком логічно навести *характеристику джерел*, які, на думку, автора дозволять йому провести дослідження актуальної проблеми та виконати всі поставлені завдання (2–3 сторінки). Разом *аналіз історіографії та характеристика джерел мають бути* розписані на 4–5 сторінках для курсової і 6–7 для дипломної роботи.

Загальний обсяг огляду джерел і літератури не повинен перевищувати 20% обсягу основної частини курсової, дипломної або магістерської роботи. У магістерській роботі огляду джерел і літератури обов'язково має бути присвячений окремий розділ.

Мету дослідження формулюється чітко і ясно *одним реченням*. Відповідно до *мети* ставляться *завдання* (3–6 позицій).

За цим слід так само лаконічно визначити *об'єкт* (процес, явище, які існують незалежно від суб'єкта пізнання та на які звернена увага дослідника) і *предмет* (властивість, аспект об'єкта, які підлягають глибокому спеціальному вивченню, та відносно яких дослідник зобов'язаний отримати нове знання). Треба завжди пам'ятати, що *об'єкт* і *предмет* співвідносяться між собою як загальне і часткове. Предмет завжди міститься в межах об'єкта.

Наступним кроком є визначення *хронологічних рамок* (обґрунтування нижньої та верхньої рамок – 2–4 речення) і *географічних меж* (окреслення території дослідження – 1–2 речення).

Надалі автор роботи декількома реченнями (5–7) наводить *методи та методологію*, що були використані ним під час дослідження проблеми.

Потім дослідник наводить *наукову новизну* (якщо є) своєї роботи – кількома реченнями (2–4) описує, що ним зроблено вперше в історіографії, чи то українській або навіть всесвітній.

У *практичній значущості* (якщо є), треба також лаконічно пояснити чим саме цінна робота.

Якщо у процесі підготовки роботи студент приймав участь у конференціях, семінарах, симпозіумах, «круглих столах», де оприлюднював і виносив на публічний захист і обговорення свої гіпотези, доробки та здобуті результати – це має бути зазначено в *апробації результатів дослідження*.

У разі, якщо основні положення роботи були опубліковані у періодичних і неперіодичних наукових виданнях (журнали, збірки

тощо) в інтересах самого студента це зазначити як *публікації* (навести кількість статей, зазначивши скільки з них фахових і не фахових, і скільки у співавторстві).

Наявність апробації та публікацій хоча і не є обов'язковою умовою для успішного захисту курсової, дипломної та магістерської роботи, але значним чином підвищують рівень її науковості.

У *структурі роботи* необхідно зазначити з яких структурних частин складається робота (скільки розділів і підрозділів, пунктів і підпунктів, чи є додатки), який обсяг роботи (без списку джерел і літератури, додатків), кількість позицій у списку джерел і літератури.

Основна частина роботи – це текст, у якому розкривається суть досліджуваної проблеми та вирішуються всі поставлені питання. Весь текст komponується в логічно пов'язані між собою розділи і підрозділи, пункти і підпункти, що мають лаконічні інформативні заголовки. Назва розділі пишеться великими літерами. Кожен розділ починається з нової сторінки.

Текст будь-якої роботи студента (курсорової чи кваліфікаційної) повинен бути результатом самостійно проведеного аналізу, синтезу та узагальнення інформації з опрацьованих джерел і літератури.

Текст має бути чітко підпорядкований досягненню мети та вирішенню всіх завдань дослідження і доповнений коментарями, міркуваннями, оцінками самого автора роботи. При цьому, необхідно дотримуватись наукової об'єктивності: не спотворювати факти задля надуманої ідеї.

Глибина авторського аналізу використаних у роботі джерел і літератури є головним показником якості проведеного студентом дослідження. Кожен розділ повинен закінчуватись стислими висновками щодо розглянутих питань і відображати думку перш за все самого автора.

Обсяг основної частини курсорової роботи становить 24–26 сторінок, дипломної на 4-му курсі – 45–50, дипломної на 5-му курсі – 55–60, магістерської – 70–75 сторінок.

Висновки – це заключна частина роботи, її підсумок. У висновках стисло, але змістовно підбивається підсумок проведеного дослідження, чітко і ясно визначаються результати, до яких прийшов автор на основі аналізу джерел і літератури [Див. дод. 5].

Висновки повинні бути узгодженими з метою та завданнями, які ставились на початку дослідження і знайшли відображення у вступі, і пов'язаними з розкриттям теми в основній частині та положеннями, що виносяться на захист. Також у заключній частині можуть бути

буквально 1–2 реченнями відображені подальші перспективи дослідження теми.

Обсяг висновків для всіх курсової роботи дорівнює 2 сторінкам, дипломної 2–3 сторінки та магістерської 3–4 сторінки.

Список використаних джерел і літератури складається з усіх використаних автором джерел (архівні матеріали, опубліковані документи, спогади та щоденники учасників і сучасників досліджуваних подій і явищ, газети тощо) і літератури (монографії, статті, автореферати та дисертації, депоновані рукописи та інше).

Опис джерел і літератури здійснюється згідно з вимогами Державного стандарту та Державної атестаційної комісії України мовою оригіналу публікації [Див. дод.6].

Послідовність позицій у списку використаних джерел і літератури визначається в алфавітному порядку (спочатку «кирилиця», потім – «латиниця») за наскрізною нумерацією.

Усі джерела вказуються тією мовою, якою вони видані.

Доцільно список поділити на дві рубрики – *джерела* і *література*, у яких відповідним чином розмістити використані в роботі джерела і літературу.

Додатки вміщують різноманітні копії документи, які аналізуються і на які посилається автор роботи, а також авторські та запозичені карти, схеми, таблиці тощо. Якщо в роботі більше одного додатку, то вони позначаються арабськими цифрами (1, 2, 3 і так далі). Додатки впорядковуються заголовками.

РОЗДІЛ 2 ПОРЯДОК І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ РОБОТИ

Написання курсової, дипломної та особливо магістерської роботи (проєкту) – це перш за все проведення дослідження, яке завжди підпорядковується певним законам і може бути представлено такою схемою:

- вибір та обґрунтування актуальності теми;
- визначення її постановка мети і конкретних завдань дослідження;
- визначення предмета вивчення та окремих його сторін і аспектів;
- вибір методики проведення дослідження;
- опис процесу дослідження;
- формування висновків та підсумків і оцінка одержаних результатів;
- обговорення результатів дослідження під час попереднього захисту та захисту роботи.

Всі ці етапи супроводжуються й підтверджуються аналізом джерел і літератури. Правильний, добре продуманий, вибір теми є однією з головних умов успішного написання роботи. Помилка у визначенні теми призводить до непотрібних і надмірних зусиль.

Обрана для дослідження тема повинна враховувати зацікавлення самого студента та реальні можливості забезпечення кваліфікованого керівництва з боку кафедри. Дослідженням керують викладачі кафедри. Студенти повністю самостійні у виборі тематики, але її формулювання відбувається спільно з науковим керівником.

У процесі дослідження тема може зазнавати змін і уточнень. Тому тема на початковому етапі формулюється як робоча, яка розроблюється і уточнюється впродовж роботи над темою.

Для правильного вибору теми необхідно вивчити новітні джерела та літературу і виявити таким чином недостатньо досліджений чи недосліджений взагалі аспект. На основі вивчення обраних питань окреслюється коло необхідних для дослідження проблем, а також складається робочий план.

Визначення мети, конкретних дослідницьких завдань, предмета дослідження значною мірою визначає й обґрунтовує структуру роботи, а також згрупування зібраного матеріалу. Мета визначає головний напрям та орієнтацію дослідження. Завдання є конкретними питаннями, котрі деталізують, розкладають на складники загальної

тему, вони безпосередньо визначають конкретні аспекти проблеми та напрями її розв'язання.

Ці елементи схеми дослідження знаходять відображення у вступній частині роботи; решта розташовується в основній та заключній частинах.

Методика проведення дослідження формується й визначається з урахуванням типологічної належності залучених джерел і літератури.

Робочий план є обов'язковим елементом наукового дослідження. Це – своєрідна схема дослідження. Він не повинен розглядатись як застигла догматична структура, а може змінюватись, коригуватись, уточнюватись у ході опрацювання теми. План повинен бути рухливим і гнучким, логічно послідовним.

У складанні робочого плану повинні брати участь разом студент і науковий керівник.

Вибір теми засновується на повному загальному знайомстві з літературою. Але виявлення, відбір і опрацювання літератури як дослідницька операція починається після обрання й затвердження теми.

Найбільш трудомістким і творчим є – пошук необхідних джерел і літератури, і триває практично весь час дослідження і написання роботи. Під час відбору фактів потрібна їхня повна фіксація. Вся сукупність виявлених фактів не обов'язково використовується в самій роботі. Відбір необхідних для використання фактів здійснюється при підготовці до написання роботи, відібрані факти повинні відповідати, наскільки це можливо, таким критеріям:

- а) точність;
- б) об'єктивність;
- в) репрезентативність.

У ході опрацювання джерел літератури для виявлення необхідного матеріалу їх конспектують. Правильно складений конспект повинен коротко, стисло, але точно й повно, відображати концепцію автора, його систему аргументування, джерельну та історіографічну базу, структуру та висновки. У самому тексті роботи відібраний матеріал може бути представлений у вигляді тези, переказу змісту (непряме цитування), цитатою (пряме цитування). При використанні будь-якої з цих форм вони не повинні ускладнювати авторський текст, кількість цитат визначається, в першу чергу, потребами розкриття теми.

При роботі із науковими джерелами слід пам'ятати, що власне дослідження передбачає передусім критичний аналіз цих джерел, а не механічне переписування чужих думок без відповідних посилань.

Саме критичний аналіз наукової літератури дає можливість визначити ще невивчені сторони наукової проблеми і точно окреслити завдання своєї роботи.

Автор роботи повинен вміти викласти свій погляд на шляхи вирішення обраної проблеми. При цьому він має показати вміння оперувати науковою термінологією, осмислювати ті наукові визначення, які найбільш точно характеризують проблему дослідження.

Підсумком дослідження є складання бібліографічного списку, тобто списку використаних джерел і літератури, та оформлення додатків.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ОКРЕМИХ КРАЇН І РЕГІОНІВ

Принципи історичного дослідження:

принцип істини – вищою метою і цінністю історичного пізнання визнається істина;

принцип конкретності – будь-який предмет історичного дослідження повинен вивчатися в його конкретності, з урахуванням неповторності його змісту, визначеності місця і часу розвитку;

принцип історизму – всякий предмет історичного дослідження повинен розглядатися у розвитку;

принцип багатofакторності – передбачає дослідження всіх факторів, що впливають на предмет історичного дослідження;

принцип об'єктивності – історик-дослідник в процесі дослідження повинен прагнути до об'єктивності, подоланню суб'єктивних помилок і впливу інтересів, не пов'язаних з досягненням наукової істини;

принцип всебічності – історичне пізнання повинно прагне всебічно пізнати предмет свого дослідження;

принцип системності – всякий предмет історичного дослідження повинен розглядатися у взаємозв'язку всіх його елементів і в його зовнішніх зв'язках;

принцип опори на історичні джерела – інформацію про історичному процесі історик-дослідник повинен витягувати з джерел історичної інформації (історичних джерел);

принцип історіографічної традиції – вивчення будь-якого предмета історичного дослідження має здійснюватися з урахуванням результатів його попереднього наукового вивчення.

Основні методи історичного дослідження

Історико-генетичний метод відноситься до числа найбільш поширених в історичних дослідженнях. Суть його полягає у послідовному розкритті властивостей, функцій і змін досліджуваної реальності в процесі її історичного руху. Цей метод дозволяє найбільшою мірою наблизитися до відтворення реальної історії об'єкта дослідження. При цьому історичне явище відображається у найбільш конкретній формі. Пізнання йде послідовно від одиничного до особливого, а потім – до загального і загальним. По природі генетичний метод є аналітично-індуктивним, а за формою вираження інформації – описовим. Генетичний метод дозволяє показати причинно-наслідкові зв'язки, закономірності історичного розлиття в їх

безпосередності, а історичні події та особистості охарактеризувати в їх індивідуальності та виразності.

Історико-порівняльний метод також давно застосовується в історичних дослідженнях. Він ґрунтується на порівняннях – важливому методі наукового пізнання. Без порівняння не обходиться ні одне наукове дослідження. Об'єктивною основою для порівняння є те, що минуле це внутрішньо обумовлений процес, що повторюється. Багато явищ тотожні чи схожі внутрішньою суттю і відрізняються лише просторової або тимчасової варіацією форм. А одні й ті ж або подібні форми можуть висловлювати різний зміст. Тому в процесі порівняння і відкривається можливість для пояснення історичних фактів, розкриття їх сутності.

Історико-типологічний метод, як і всі інші методи, має свою об'єктивну основу. Вона полягає в те, що в суспільно-історичному процесі, з одного боку, розрізняються, з іншого, - тісно взаємопов'язані одиничне особливе і загальне. Тому важливим завданням пізнання історичних явищ, розкриття їх суті стає виявлення того єдиного, яке було притаманне розмаїттю тих чи інших поєднань індивідуального (одиничного). Минуле в усіх його проявах - безперервний динамічний процес. Він являє собою не просте послідовне протягом подій, а зміну одних якісних станів іншими, має свої істотно відмінні стадії, виділення цих стадії також є важливим завданням у вивченні ретроспективного розвитку. Прикладом типології історичних явищ може служити концепція революцій. Теорія революції має на меті виявити загальне в одиничному, з одного боку, і виділити стадіальної в революційному циклі, з іншого. Для типологізації революції, як відомо, використовувалося виділення таких суттєвих ознак, як цілі і програми учасників руху, форми та методи боротьби, підсумки революції. На основі цих ознак будувалася типологія революцій, їх розподіл на буржуазні, буржуазно-демократичні та соціалістичні.

Історико-системний метод отримує все більш широке поширення в працях істориків. Це обумовлено поглибленням історичних досліджень як з точки зору цілісного охоплення досліджуваної реальності, так і з точки зору розкриття внутрішніх механізмів функціонування суспільних систем. Основою застосування даного методу в історії є єдність у суспільно-історичному розвитку одиничного, особливого і загального. Реально і конкретно це єдність виступає в історичних системах різного рівня. Функціонування і розвиток товариств включає і синтезує ті основні складові компоненти, з яких складається історична реальність.

Наративний або описовий метод лежить в основі гуманітарного

знання. Розповідні історичні джерела і твори: літописи, хроніки, історичні повісті та ін. передають історичні події в тому вигляді, як вони переломилися у свідомості їх авторів. Відомості наративних джерел менш достовірні, ніж в актових матеріалах, статистичних даних або законодавчих актах. У наративних джерелах і творах події нерідко спотворені або відбилися в переданні осіб, що не є їх сучасниками, або сучасниками, але по проходженні деякого часу після їх звершення і т.д. Головною особливістю наративних джерел і творів є те, що вони дають зв'язну розповідь про історичні події.

Дискрептивний або роздільні методи використовуються при описі окремих історичних явищ, об'єктів. В основі дискрептивних методів лежить уявлення про існування самозамкнених одиниць, на які розпадається історичний процес. Найбільш широке застосування ці методи отримали у прихильників цивілізаційного підходу до історії. При цьому цивілізації розглядаються як великі соціокультурні системи зі своїми закономірностями, які не зводяться до закономірностей функціонування держав, нації, соціальних груп. Кожна цивілізація самотня, «живе» своїм життям, має свою долю, свої інститути та цінності. Взаємодіючи одне з одним, цивілізації не втрачають власної унікальності, можливі запозичення будь-яких елементів з інших цивілізацій можуть лише прискорити або сповільнити, збагатити чи об'єднати їх.

Таким чином, принципи та методи історичного пізнання мають важливе значення у вивченні минулого. Обсяг і глибина нових знань залежать насамперед від ефективності застосовуваних принципів і методів. Зрозуміло, кожен метод може бути застосований вірно чи невірно, тобто сам по собі метод не гарантує отримання нового знання, але без нього не можливо ніяке пізнання. Тому одним з найважливіших показників рівня підготовки студента є вміння ефективно використовувати відомі принципи та методи дослідження.

Принципи країнознавчих досліджень – основні методологічні засади, на основі яких здійснюються країнознавчі дослідження.

Принцип територіальності – вивчення типу просторової зміни природних умов, групування природних ресурсів і природокористування, матеріалізації виробничого процесу. Базується на властивостях геопростору, серед яких головними є регіоналізм простору (розпад на окремі частини), взаємодія компонентів, континуальність (неперервність розвитку структур регіону, регіонів і простору в цілому) і дискретність, структурність, внутрішня суперечливість, інтегративність.

Принцип комплектності – забезпечення пропорційного і

збалансованого розвитку. Це взаємозумовлений і пропорційно взаємоузгоджений розвиток геосистеми як єдиного цілого на основі поєднання інтересів суспільства і збереження природних умов.

Принцип регіональної цілісності – впливає з об'єктивного взаємозв'язку природних і соціально-економічних процесів і явищ, що протікають у певному територіальному ареалі. Регіон як частина географічного простору становить цілісність природного середовища, господарства і населення. Різні типи регіонів формуються завдяки певним типам взаємозв'язків між цими трьома середовищами.

Принцип системності – розглядає країнознавчий об'єкт як складну динамічну систему, під якою слід розуміти сукупність елементів, які перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність. Необхідність принципу системності в країнознавчих дослідженнях пояснюється тим, що пошук часто проводиться в умовах невизначеності, яка виникає внаслідок значної кількості чинників, які не завжди або не всі можна кількісно оцінити. Тому існує необхідність висунути альтернативні рішення, а потім проводити їх аналіз з метою вибору найефективнішого. Принципи системного аналізу дають змогу встановити вади старих традиційних підходів для постановки і вирішення нових проблем чи завдань а також сформулювати нові завдання, проблеми, їхні структурні й типологічні характеристики, обґрунтувати дослідницькі програми.

Хорологічний принцип (метод) застосовується за принципом регіоналізму, який означає, що в межах певного регіону виникає специфічна територіальна єдність взаємодії природи, людини (населення) та її діяльності. Регіоналізм, таким чином, спрямовує дослідників на вивчення територіальної взаємодії. При цьому до уваги беруться нашарування і синтез декількох культур на даній території.

Очевидно, що хорологічний принцип безпосередньо пов'язаний із *принципом комплексності*. Комплексність у даному випадку означає всебічне вивчення конкретної території.

Окрім того, при аналізі об'єкта велике значення має *генетичний метод*, який розглядає предмет у його розвитку. Даний підхід є важливим для науки, оскільки він враховує процес формування. Без нього неможливий перехід від функції опису до функції пояснення, а обмежуватися тільки реєстрацією фактів для науки недостатньо.

Принципи та методи вивчення міжнародних відносин представляють синкретичне поєднання принципів та методів історичних, країнознавчих та інших досліджень. Провідне місце серед неформальних методів належить *історико-описовому методу*, який є

основою вивчення історії дипломатії, міжнародних відносин і зовнішньої політики окремих держав, численних праць з аналізу явищ і процесів поточного міжнародного життя. Сутність історико-описового методу, полягає у визначенні процесів, що мали місце у минулих та поточних проявах міжсуспільної комунікації. Його різновидом виступає *політико-описовий метод*, який по суті часто зводиться до реферування документальних джерел. Обидва методи дають первинну фактологічну інформацію на основі якої ґрунтуються всі наступні теоретичні побудови. До цієї ж групи належить *порівняльно-історичний метод* – спосіб дослідження і пояснення змісту та характеру міжнародних відносин на різних етапах історичного розвитку; виявлення спільного і відмінного між різними стадіями становлення інформаційно-аналітичного дослідження як дослідження на основі їх співставлення (порівняння).

Суттєве місце в інформаційно-аналітичній діяльності належить також двом спорідненим *методам* – *нормативно-ідеологічному та нормативно-гіпотезотворчому*. Перший виводить положення з певної ідеології або не усвідомлюючи цього, або усвідомлюючи, але маючи непохитну впевненість у власній правоті (саме цей метод дав концепції «політичного реалізму» та геополітики). Другий дотримується логіки розуму, а не віри: знаючи про дефіцит емпіричного чи теоретичного матеріалу, він компенсує його побудованими на базі тих або інших концепцій гіпотезами, віддаючи при цьому відлік у можливих недоліках такого підходу (концепції зовнішньої політики держав, концепції міжнародної інтеграції).

Інтуїтивно-логічний і формально-логічний методи єдині в прагненні керуватися логікою, але надають перевагу різним її видам. Перший керується тим, що на момент проведення дослідження прийнято вважати «здоровим глуздом» – у науці, політиці, масовій свідомості. Цей метод на практиці іноді дуже важко відрізнити від нормативно-гіпотезотворчого. Другий, як випливає з назви, спирається на формальну логіку (наприклад, у дослідженнях внутрідержавних і міждержавних відносин поширений варіант, який базується на логіці права).

Операційно-прикладний і аналітико-прогностичний методи. При багатьох відмінностях їх поєднує націленість на вирішення прикладних завдань і отримання результатів, які могли б знайти насамперед пряме політичне – як теоретичне, так і практичне застосування. До операційно-прикладних можна віднести різні методи аналізу ситуації (просте та включене *спостереження, вивчення документів і об'єктивних матеріальних джерел, порівняльний аналіз*),

методи аналізу змісту (контент-аналіз, аналіз подійних даних, когнітивне картування), методи аналізу варіантів поведінки (імітації, ситуаційні аналізи, ділові, штабні та стратегічні ігри).

Аналітико-прогностичні методи націлені на прогноз більш складних, ніж окремі ситуації та варіанти поведінки, процесів і явищ; динаміки міжнародної системи в цілому, її окремих географічних і проблемних напрямів тощо. При цьому треба мати на увазі, що сама прогностика – одна із сфер методології, яка розвивається найбільш динамічно і в якій дуже багато дискусійного. Останнім часом отримують визнання та поширення такі цікаві теоретичні її відгалуження, вкрай важливі для вивчення міжнародних відносин, як *альтернативістика* (вірогідні або можливі реально виконувані варіанти майбутнього), *ретроальтернативістика* (реально можливі, але втрачені варіанти минулого). З точки зору практичної значимості найкраще зарекомендували себе *сценарний метод* (побудова сценаріїв гіпотетичного ходу розвитку подій і надання принципових рекомендацій на випадок матеріалізації кожного із сценаріїв) і *методи експертного аналізу* («мозковий штурм», метод «дельфи» інші). Також можуть використовуватися чисто *кількісні (статистичні) методи*, зокрема при вивченні, наприклад, окремих сфер внутрішніх і міжнародних відносин (війни, конфлікти, матеріальний потенціал держав).

Отже, принципи та методи лежать в основі наукового пізнання і без їх опанування та застосування неможливо підготувати самостійне, ґрунтовне дослідження, написати курсову, дипломну чи магістерську роботу.

РОЗДІЛ 4

УНІФІКОВАНІ ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ

Правила є уніфікованими для оформлення курсової, дипломної та магістерської робіт (проектів).

Роботу друкують на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210×297 мм) з полуторним міжрядковим інтервалом.

Робота має бути чітко структурованою з виділенням окремих її частин, абзаців, з нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносок, цитат, списку використаних джерел.

Орієнтовний обсяг курсової роботи становить 24–26 сторінок, дипломної 45–50 і 55–60 для студентів відповідно 4 і 5 курсів. Приблизний обсяг магістерської роботи дорівнює 70–75 сторінкам. Обсяги робіт подані без урахування *списку використаних джерел і літератури та додатків.*

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи поля: вгорі, внизу – 20 мм, з лівого боку – 30 мм, з правого боку – 15 мм. Абзац – 1,25.

Шрифт – Times New Roman, кегль – 14. Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору, середньої жирності.

Заголовки структурних частин роботи (**ЗМІСТ, ВСТУП, НАЗВИ РОЗДІЛІВ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ, ДОДАТКИ**) друкують **великими жирними літерами** симетрично до тексту.

Заголовки підрозділів (пунктів і підпунктів) друкують з абзацу **маленькими літерами** (крім першої літери, яка друкується великою). Крапка в кінці заголовків не ставиться. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапками.

Відстань між заголовком структурних частин, підрозділів (пунктів і підпунктів) та текстом повинна дорівнювати 2 інтервалам.

Кожну структурну частину роботи слід починати з нової сторінки.

Нумерація сторінок, розділів, підрозділів (пунктів і підпунктів) – подається арабськими цифрами.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу й порядкового номера параграфа, між якими ставиться крапка. Після номера підрозділу теж ставиться крапка (1.1.) і далі, в цьому ж рядку, йде заголовок підрозділу. Пункти нумерують у межах кожного підрозділу (1.1.1.).

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включається до загальної нумерації сторінок, але номер сторінки не ставиться. На наступних сторінках номер ставиться у правому верхньому куті сторінки без крапки.

Вступ, висновки, список використаних джерел і літератури, додатки – не нумерують.

Якщо в тексті роботи використовуються ілюстрації (малюнки, графіки, схеми) і таблиці, то вони подаються безпосередньо після тексту, у якому вони згадуються вперше. Якщо ілюстрація чи таблиця мають розмір більший за формат А4, то її можна розмістити в додатках.

Ілюстрації позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах розділу (за винятком ілюстрацій, поданих у додатках). Номер ілюстрації складається із номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: «Рис. 1.2» (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальний підпис розміщується безпосередньо під ілюстрацією.

Таблиці нумеруються послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщується напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка. Наприклад: «Таблиця 2.3» (третя таблиця другого розділу).

У процесі написання наукової роботи студент повинен обов'язково посилатися на авторів і джерела, з яких запозичив матеріали або окремі результати. Посилання бажано робити на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли праці, в яких міститься необхідний матеріал, не перевидавалися.

Для підтвердження власних аргументів посиланнями на авторитетне джерело або для критичного аналізу друкованого твору слід наводити *цитати*. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Використовувати цитати в тексті роботи доцільно тоді, коли є потреба порівняти погляди різних авторів з приводу одного й того ж питання. Текст, який цитується, береться в лапки та супроводжує посиланням на джерела. Посилання роблять і тоді, коли думка автора переказується.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається та закінчується лапками та наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі

збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званій»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту та без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту та позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) у разі непрямого цитування (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

д) якщо необхідно виявити ставлення автора наукової праці до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

е) коли автор наукової праці, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, то робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – *Д.Л.*), (підкреслено мною. – *Д.Л.*), (розбивка моя. – *Д.Л.*).

Посилання в тексті роботи на джерела слід зазначати у квадратних дужках порядковим номером цього джерела за списком використаних джерел і літератури і відповідною сторінкою, наприклад: [11, с. 102]. Цей запис означає, що науковець посилається на роботу, яка значиться у списку джерел і літератури під номером 11, а матеріал взято зі сторінки 102.

Переказ думок ряду авторів оформлюється зазначенням у квадратних дужках номерів їх праць у списку використаних джерел і літератури через крапку з комою. Наприклад, запис [3; 10; 17; 31] означає посилання на під номера 3, 10, 17, 31 у списку джерел і літератури.

РОЗДІЛ 5

ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Порядок захисту та критерії оцінювання курсової роботи

Керівництво курсовими роботами з відповідної дисципліни кафедри здійснюється науково-педагогічними працівниками, які погоджують плани курсових робіт, здійснюють методичне сприяння у їх виконанні, рецензують та роблять висновок про допуск робіт до захисту.

Виконана курсова робота у визначені строки передається керівникові для її рецензування та допуску до захисту. Захист курсових робіт відбувається перед комісією, кількісний та персональний склад якої визначається кафедрою.

На захисті студент робить 5–7-ми хвилинний виступ і відповідає на запитання членів комісії. У виступі студент обґрунтовує висновки, зроблені в роботі, дає пояснення по суті критичних зауважень, відповідає на запитання керівника та членів комісії.

Результати захисту курсової роботи оцінюються за національною чотирибальною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалою ECTS. При оцінці курсової роботи враховується :

- рецензія на курсову роботу;
- якість курсової роботи загалом;
- творчий характер курсової роботи;
- опрацювання наявної наукової літератури;
- володіння та використання нормативного матеріалу;
- самостійність виконання курсової роботи;
- обґрунтованість висновків;
- якість оформлення роботи (оформлення посилань, списку використаних джерел, додатків тощо);
- результати захисту курсової роботи.

«Відмінно» – заслуговує студент, який успішно виконав і оформив курсову роботу за всіма правилами та вимогами і під час захисту дає логічно побудовані, послідовні, обґрунтовані відповіді на поставлені запитання; уміло використовує аналіз та влучно підбирає критерії для порівняння загальнотеоретичних понять. Вільно володіє термінологією при характеристиці різноманітних понять, уміє виділяти й оцінювати корінні проблеми тематичного напрямку курсової роботи.

«Добре» – заслуговує студент, який виконав і оформив курсову роботу за всіма правилами та вимогами, володіє повним обсягом знань

відповідно до теми роботи, але припускається неточностей у відповіді; не завжди може аргументувати та захистити висловлені ним думки й положення; має певні навички аналітичної діяльності, але не завжди може використати їх у відповіді; опрацював усі рекомендовані джерела, але недостатньо оперує ними; використовує для відповіді положення тільки окремих наукових праць; припускається окремих непринципових помилок при відповіді.

«Задовільно» – заслуговує студент, який виконав і оформив курсову роботу не за всіма правилами та вимогами, має низький рівень навичок аналітичної роботи, не завжди може використати отриману інформацію при розгляді проблематики курсової роботи; має недостатні навички систематизації та узагальнення матеріалу; виявив знання основного навчального матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності, але припускається помилок та неточностей у відповіді.

«Незадовільно» – виставляється студенту, який не виконав і не оформив курсову роботу не за всіма правилами та вимогами виявив істотні прогалини у знаннях основного навчально-програмного матеріалу, припустився принципових помилок у виконанні кваліфікаційних завдань і не може продовжити навчання без додаткових знань.

Оцінка з курсової роботи визначається остаточно за результатами захисту у термін, що передбачається семестровим графіком, виходячи з максимальної суми – 100 балів. Студент вважається таким, що захистив курсову роботу, якщо він набрав 50 і більше балів.

Таблиця відповідності національної системи оцінювання і шкали ECTS

Національна система оцінювання	ECTS	
Відмінно	A	90-100
	B	83-89
Добре	C	75-82
	D	63-74
Задовільно	E	50-62
	FX	21-49
Незадовільно	F	0-20

У разі недопуску курсової роботи до захисту студент повинен врахувати зауваження керівника курсової роботи та доопрацювати її з повторною подачею керівникові.

Неявка на захист курсової роботи без поважної причини вважається пропуском, про що у відомості робиться запис «не з'явився».

В разі отримання за результатами захисту курсової роботи незадовільної оцінки студент повинен переробити її з урахуванням висловлених зауважень і протягом 7 днів подати керівнику для перевірки та повторного захисту.

Порядок захисту та критерії оцінювання магістерської (дипломної) роботи

Студент здійснює підготовку й написання магістерської (дипломної) роботи під керівництвом наукового керівника й зобов'язаний подавати йому роботу для перевірки частинами в установлені терміни відповідно до індивідуального плану написання магістерської (дипломної) роботи. Недотримання студентом узгодженого календарного графіка написання магістерської (дипломної) роботи (несвоєчасне завершення розділів та роботи загалом) розглядається як невиконання ним навчального плану, що може бути підставою для відрахування його з університету як такого, що не виконав навчальний план.

Науковий керівник магістерської (дипломної) роботи перевіряє виконану частину роботи й надає відповідні рекомендації.

Обов'язковим є публічний розгляд поточних результатів магістерської (дипломної) роботи на засіданнях кафедри в січні, березні й травні останнього навчального року. Після усунення всіх зауважень керівника студент завершує оформлення роботи й подає її науковому керівнику для підсумкової перевірки на предмет відповідності встановленим вимогам.

За умови належного виконання роботи науковий керівник допускає її до попереднього захисту.

Наступним етапом є попередній захист магістерської (дипломної) роботи в спеціально створеній комісії профільної кафедри. Попередній захист проводиться не пізніше ніж за 4 тижні до захисту магістерської (дипломної) роботи. Термін захисту магістерської (дипломної) роботи доводиться до відома студентів не пізніше ніж за два місяці.

Студент подає на попередній захист роботу в завершеному, але не зшитому вигляді. У разі виявлення несуттєвих недоліків йому може бути надано певний термін для їх усунення. У разі невідповідності

роботи встановленим вимогам, наявності суттєвих недоліків, комісія складає й подає на кафедру висновок про недопущення її до захисту.

Після попереднього захисту в разі повної відповідності її встановленим вимогам магістерська (дипломна) робота зшивається у тверду обкладинку. Електронний варіант магістерської роботи на диску (для тексту – у форматі doc або rtf) подається студентом до бібліотеки університету (про що ставиться відповідна відмітка на титульній сторінці роботи). У разі відсутності відмітки бібліотеки робота не допускається до захисту.

На титульній сторінці магістерської (дипломної) роботи ставиться підпис магістранта, наукового керівника й завідувача профільної кафедри. У кінці роботи підшиваються два пусті файли для розміщення відгуку наукового керівника й рецензії.

Виконану магістерську (дипломну) роботу подають науковому керівнику та рецензенту не пізніше, ніж за 2 тижні до захисту, які в триденний термін складають відгук та рецензію про неї.

У відгуку науковий керівник відзначає ступінь самостійності у виконанні роботи, здобутки й недоліки, наявність елементів дослідження й узагальнення передового досвіду, обґрунтованість і цінність висновків, робить висновок про можливість рекомендації роботи до захисту.

Допущена до захисту магістерська робота підлягає рецензуванню. Рецензенти визначаються кафедрою. Рецензентами можуть бути викладачі вищих навчальних закладів, висококваліфіковані вчителі шкіл і працівники органів народної освіти, культури, співробітники науково-дослідних установ або підприємств, які спеціалізуються на вирішенні проблем, споріднених з темою роботи. Рецензент у ознайомлюється з роботою й дає на неї письмову рецензію. Рецензія повинна відображати позитивні досягнення магістерської (дипломної) роботи та її недоліки, містити ґрунтовний аналіз змісту роботи, висновок щодо можливості її захисту та рекомендацію щодо диференційованої оцінки її якості. Негативна рецензія не є підставою для відхилення роботи від її захисту.

Унесення змін у магістерську (дипломну) роботу після складання відгуку наукового керівника та рецензії не допускається.

Магістерська робота в електронному вигляді передається в бібліотеку не пізніше ніж за 14 днів до дати захисту.

Магістерська (дипломна) робота разом з відгуком керівника та рецензією передається на кафедру за 10 днів до початку державної атестації.

Магістерська (дипломна) робота до захисту не допускається, якщо вона:

- не пройшла попередній захист на профільній кафедрі, про що свідчить протокол засідання кафедри;
- представлена науковому керівникові на перевірку з порушенням термінів, установлених індивідуальним планом щодо виконання роботи;
- виконана на тему, що вчасно не була затверджена наказом по університету або не вчасно скоригована;
- не має відгуку наукового керівника або рецензії;
- не має відповідної відмітки про передачу електронного варіанта магістерської роботи до бібліотеки університету на титульному аркуші роботи.

Для захисту магістерських (дипломних) робіт наказом ректора створюється державна екзаменаційна комісія (ДЕК) зі складу найбільш досвідчених працівників професорсько-викладацького складу. Комісія проводить свої засідання відкрито та згідно з графіком її роботи, що затверджується ректором університету.

Державній екзаменаційній комісії не пізніше одного дня до захисту магістерських робіт подаються:

директоратом:

- наказ про допуск до захисту магістерських робіт зі спеціальності;
- наказ (витяг з наказу) про затвердження персонального складу комісії зі спеціальності;
- протокол попереднього захисту магістерських (дипломних) робіт на відповідній кафедрі;
- зведена відомість про виконання навчального плану;
- списки студентів, допущених до захисту магістерських (дипломних) робіт;
- кафедрою:
- повний текст магістерської (дипломної) роботи на паперовому (зшитий у тверду обкладинку) та електронному носіях;
- ілюстративний матеріал до магістерської роботи (якщо його передбачено специфікою напрямку підготовки);
- матеріали, що характеризують наукову (творчу) і практичну цінність виконаної роботи: друковані статті, методичні розробки тощо (якщо вони є);
- відгук наукового керівника;
- рецензія (завірена, якщо вона зовнішня).

Студент, представляючи свою роботу на захисті, повинен у стислому вигляді:

- обґрунтувати актуальність теми та схарактеризувати структуру роботи;
- визначити об'єкт та предмет дослідження;
- висвітлити постановку проблеми за темою дослідження;
- стисло викласти найбільш важливі положення та основний зміст роботи;
- описати методику й результати дослідження;
- представити результати апробації роботи;
- окреслити можливості практичного використання результатів роботи;
- визначити перспективи подальших досліджень з обраної тематики.

На виступ студента перед ДЕК відводиться до 15 хвилин. Текст виступу студента на захисті магістерської (дипломної) роботи має бути погоджено з науковим керівником.

Виступ та відповіді на запитання, зауваження й побажання, указані в рецензії на роботу загалом, повинні показати найвищий рівень теоретичної підготовки студента, його всебічну ерудицію та вміння доступно викласти основні результати проведеного дослідження. Завершуючи виступ, студент має вказати, які його пропозиції вже впроваджено або заплановано до впровадження; де ще доцільно, на його думку, застосувати результати дослідження та яка їхня практична цінність.

Голова та члени державної екзаменаційної комісії, а також інші особи, присутні на захисті, можуть звертатися до студента із запитаннями, на які він зобов'язаний дати змістовні відповіді.

Після відповіді на всі питання оголошується зміст рецензії або надається слово для виступу рецензенту (якщо він присутній на захисті).

Після цього слово може бути надано науковому керівникові для характеристики магістерської роботи (відзначити її позитивні й негативні сторони) та ставлення студента до своїх обов'язків.

Захист однієї магістерської роботи триває не більше 30 хвилин.

За результатами захисту магістерської роботи ДЕК на своєму закритому засіданні ухвалює рішення щодо оцінки кожної магістерської роботи індивідуально та про присвоєння студенту кваліфікації з видачею йому диплома державного зразка (установленого зразка або з відзнакою).

У разі недосягнення згоди між членами ДЕК щодо оцінки магістерської (дипломної) роботи, голос голови комісії є вирішальним.

Повторний захист магістерської (дипломної) роботи з метою підвищення оцінки не дозволяється.

Рішення ДЕК оголошується прилюдно в день захисту магістерських (дипломних) робіт. Воно є остаточним і оскарженню не підлягає. Оцінка, визначена комісією, відображається в протоколі ДЕК та залікових книжках.

Студента, який отримав на захисті магістерської (дипломної) роботи незадовільну оцінку, повинні відрахувати з університету й у цьому випадку йому видається академічна довідка встановленого зразка. Він має право бути повторно допущеним до захисту магістерської (дипломної) роботи протягом наступних трьох років у період роботи ДЕК.

У разі виставлення незадовільної оцінки ДЕК встановлює, чи може студент подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням, чи він повинен опрацювати нову тему, визначену профільною кафедрою.

Якщо студент не з'явився на засідання ДЕК для захисту магістерської (дипломної) роботи, то в протоколі комісії відзначається, що він є неатестованим у зв'язку з неявкою на засідання ДЕК.

При встановленні плагіату повторний захист магістерської (дипломної) роботи не дозволяється. Студент має право бути повторно допущеним до захисту тільки після опрацювання нової теми, визначеної профільною кафедрою.

Під час захисту магістерських (дипломних) робіт ведеться протокол засідання ДЕК, у якому відображаються всі питання до студента. Окремо зазначається думка членів ДЕК про практичну цінність і рекомендації щодо використання пропозицій автора та рекомендації щодо подальшого навчання в аспірантурі.

До протоколу вносяться також відомості про державний документ про освіту, що видається випускникові університету та присвоєння йому кваліфікації.

Протоколи підписуються головою та членами ДЕК, які брали участь у засіданні, та зберігаються в університетському архіві протягом 75 років.

Магістерські (дипломні) роботи після захисту передаються на профільну кафедру, яка підготувала магістра, де вони реєструються в спеціальних журналах і протягом п'яти років зберігаються. Відповідальність за їх збереження покладається на матеріально відповідальних осіб кафедри.

По завершенні роботи ДЕК її голова складає звіт, у якому відображає якісні та кількісні показники захисту, пропозиції щодо вдосконалення магістерських (дипломних) досліджень.

При оцінюванні магістерської (дипломної) роботи державна екзаменаційна комісія бере до уваги такі чинники:

- актуальність обраної теми;
- чіткість формулювання об'єкта, предмета, завдань дослідження;
- логічність структури та її відповідність темі роботи;
- системність і глибина теоретичного аналізу проблеми;
- наявність огляду наукових джерел з конкретної проблематики;
- достовірність та обґрунтованість висновків;
- відповідність вимогам щодо оформлення роботи;
- змістовність доповіді студента про основні результати дослідження;
- правильність, чіткість, аргументованість відповідей на запитання членів ДЕК;
- зауваження й рекомендації рецензента й наукового керівника магістерської (дипломної) роботи.

Критерії оцінювання з урахуванням специфіки напряму підготовки за національною шкалою та шкалою ECTS розробляються та затверджуються профільною кафедрою.

Оцінка **«відмінно»** ставиться, якщо до магістерської (дипломної) роботи немає суттєвих зауважень; обґрунтовано актуальність теми; тему розкрито повністю; робота містить елементи наукової новизни, має теоретичне й практичне значення; доповідь на захисті є логічною, змістовною, проголошена з вільним оперуванням матеріалу; відгук і рецензія позитивні; відповіді на питання членів ДЕК вичерпні й переконливі; робота повністю відповідає встановленим вимогам.

Оцінка **«добре»** ставиться, якщо тема роботи практично розкрита, але наявні певні недоліки, які не мають істотного значення; у теоретичній частині поверхнево проаналізовано джерела та літературу, елементи новизни та практичного значення представлені не зовсім чітко; висновки не є переконливими; є окремі зауваження в рецензії та відгуку наукового керівника; доповідь студента на захисті побудована логічно, проголошена з вільним оперуванням матеріалу, відповіді на запитання членів ДЕК переважно вичерпні й переконливі; робота оформлена в межах встановлених вимог.

Оцінка «**задовільно**» ставиться, якщо тема роботи в основному розкрита, але мають місце певні недоліки змістового характеру; нечітко сформульовані мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; відсутній або суттєво обмежений аналіз наукової полеміки; аналітична частина характеризується надмірною описовістю; висновки й пропозиції, що містяться в роботі не обґрунтовані; рецензія й відгук містять окремі зауваження, які не отримали пояснення; доповідь прочитана за текстом, або підготовлена невдало; не всі відповіді на запитання членів ДЕК є коректними або вони не одержали належної аргументації; є зауваження щодо оформлення роботи.

Оцінка «**незадовільно**» ставиться, якщо порушено логіку у викладі матеріалу в роботі; розділи не узгоджені між собою; відсутній огляд сучасних літературних джерел; відсутній докладний аналіз досліджуваних проблем; відсутні особисті висновки й пропозиції автора; робота не відповідає спеціальності; мають місце суттєві недоліки в оформленні роботи; виступ на захисті свідчить про слабку орієнтацію в досліджуваній проблемі.

Шкала ECTS	Орієнтовні критерії
A	Робота відповідає всім вимогам, має інноваційний характер, наукову новизну та практичне значення. Захист показав високу обізнаність студента в предметі дослідження.
B	Робота відповідає всім вимогам, має практичне значення. Результати дослідження можуть бути впроваджено. Захист показав обізнаність студента в предметі дослідження.
C	Робота відповідає всім вимогам, але не має суттєвої новизни та практичного значення. Захист загалом засвідчив обізнаність студента в предметі дослідження
D	Робота загалом відповідає вимогам, але немає новизни й практичного значення.. Робота має деякі зауваження. Захист засвідчив не повну обізнаність студента в предметі дослідження.
E	Робота загалом відповідає вимогам, але немає новизни й практичного значення. Робота має суттєві зауваження. Захист засвідчив суттєві недоліки та не повну обізнаність студента в предметі дослідження.
F	Робота не відповідає вимогам, має багато суттєвих зауважень. Захист засвідчив відсутність необхідної

	підготовки студента, необізнаність студента в предметі дослідження. Необхідно доопрацювати роботу, але повторний захист можливий.
FX	Робота не відповідає вимогам, захист показав відсутність необхідної підготовки студента та повну необізнаність студента в предметі дослідження. Тому повторний захист неможливий, студент повинен отримати нову тему.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384
Форма № Н-6.01

(повне найменування вищого навчального закладу)

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВИЙ ПРОЕКТ (РОБОТА)

3

(назва дисципліни)

на тему: _____

Студента (ки) _____ курсу _____ групи
напряму підготовки _____
спеціальності _____

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник _____

_____ (посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

м. _____ - 20 __ рік

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384
Форма № Н-9.02

(повне найменування вищого навчального закладу)

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

**Пояснювальна записка
до дипломного проекту (роботи)**

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: _____

Виконав: студент (ка) __ курсу __ групи
напряму підготовки (спеціальності)

(шифр і назва напряму підготовки, спеціальності)

(прізвище та ініціали)

Керівник _____

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

м. _____ - 20 __ рік

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384
Форма № Н-9.02

(повне найменування вищого навчального закладу)

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

**Пояснювальна записка
до магістерського проекту (роботи)**

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на

тему: _____

Виконав: студент (ка) __ курсу __ групи
напряму підготовки (спеціальності)

(шифр і назва напряму підготовки, спеціальності)

(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(прізвище та ініціали)

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

м. _____ - 20 __ рік

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АІНК – Англо-іранська нафтова компанія
АІТЕ – Англо-індійська торгівельна експедиція
АПНК – Англо-перська нафтова компанія
АТТЗ – Акціонерне товариство Тебризької залізниці
БЗ – Багдадська залізниця
«БраНобель» – Товариство нафтового виробництва «Брати Нобель»
«БП» – «Бритіш петролеум»
ВМФ – Військово-морський флот
ІТ – Індоевропейський телеграф
«КСЛ» – «Консешн Сіндікейт Лімітед»
МЗС – Міністерство закордонних справ
МСР – Міністерство суспільних робіт
МТП, Мінторгпром – Міністерство торгівлі та промисловості
МФ, Мінфін – Міністерство фінансів
ОПБ – Обліково-позиковий банк
«РДШ», «Шелл» – «Роял датч-Шелл»
ТЗ – Тебризька залізниця
ТПЗ – Трансперська залізниця

Приклад оформлення змісту курсової або дипломної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	C. 2
РОЗДІЛ 1. ВИТОКИ АНГЛО-РОСІЙСЬКОГО СУПЕРНИЦТВА В ПЕРСІЇ	C. 7
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕСІЯ ДАРСІ Й АНГЛО-РОСІЙСЬКІ ПРОТИРІЧЧЯ (1901–1913)	C. 17
2.1. Концесія Дарсі і загострення англо-російських протиріч у 1901–1902 рр.	C. 17
2.2. Англо-індійська торгівельна експедиція в Персію і позиція Росії (1903–1907).....	C. 26
2.3. Англо-перська нафтова компанія і товариство «Брати Нобель»: нові мотиви суперництва, 1908–1913	C. 34
РОЗДІЛ 3. НАФТОВИЙ ФАКТОР У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КРАЇН-СУПЕРНИКІВ У 1914–1917 рр.	C. 42
3.1. Дебати в палаті громад з ратифікації угоди уряду Великобританії з Англо-перською нафтовою компанією і реакція Росії (травень – червень 1914 р.).....	C. 42
3.2. Концесія Хоштарії і зовнішня політика Росії в Персії у 1916–1917 рр.	C. 56
ВИСНОВКИ	C. 68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	C. 72
ДОДАТКИ	C. 77

Приклад оформлення **змісту** курсової або дипломної
магістерської

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛА	6
1.1. Історіографія.....	6
1.2. Джерела.....	13
1.3. Висновки за розділом.....	20
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ЕПОХУ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» (1946–1971)	21
2.1. Зовнішньополітичні настанови Сполучених Штатів.....	21
2.2. Зовнішньополітичні настанови Радянського Союзу.....	28
2.3. Висновки за розділом.....	36
РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ США І СРСР У 1972–1991 рр.	39
3.1. «Розрядка» в радянсько-американських стосунках у 1970-х роках.....	39
3.2. Адміністрація президента Р. Рейгана і загострення стосунків із СРСР (перша половина 1980-х роках).....	42
3.3. Епоха «нового мислення» у радянській зовнішній політиці: М. Горбачов і процес роззброєння (1985–1991).....	49
3.4. Висновки за розділом.....	66
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	72

Приклад оформлення вступу**ВСТУП**

Актуальність теми дослідження. Боротьба великих держав за енергоресурси, зокрема нафту, стала відмінною рисою світової історії у XX ст. і буде доленосною для багатьох країн у першій половині XXI ст. Уже у 2020–2025 рр., за прогнозами фахівців, почнеться розподіл надр Північного і Південного полюсів, де вже зараз працюють російські та англо-американські експедиції, а в ООН розглядається питання про дозвіл на промислову геологічну розвідку регіонів. В той же час, ще не завершилася боротьба за запаси нафти та газу у районі Перської затоки, активними учасниками якої є ті ж США, Великобританія і Росія. Відтак, проблем міжнародних відносин, пов'язаних із боротьбою за джерела енергоносіїв стає не менше, а більше. В той же час їх витоки залишаються майже не дослідженими.

Яскравий приклад цьому – англо-російське суперництво, однією з важливих складових якого на початку XX ст. стала боротьба за перську нафту. Однак, про те, що у 1917 р. межі впливу Великобританії і Росії в Персії (Іран з 1935 р.) визначалися нафтовими концесіями, а найбільшими компаніями на Середньому Сході вже тоді були нафтові, майже невідомо. Хоча дослідження впливу нафтового фактору дозволило б по-новому подивитися на історію англо-російського суперництва в Персії, краще зрозуміти сучасні проблеми зовнішньої політики Великобританії і Росії щодо Ірану, який для України може стати альтернативним джерелом енергоресурсів.

Однак, ні у вітчизняній, ні у зарубіжній історіографії дослідженню нафтового фактору у англо-російському суперництві в Персії у 1901–1917 рр., достатньої уваги не приділено. Хоча нагальна потреба в роботі, яка б дала змогу відкрити нові сторінки історії міжнародних відносин на Середньому Сході у перші два десятиріччя XX ст., і у такий спосіб знайти витоки багатьох сучасних проблем, очевидна.

Таким чином, тема, обрана для дослідження, є *актуальною*.

Що стосується *історіографії* проблеми, то англо-російське суперництво в Персії завжди було однією з найактуальніших тем для істориків, оскільки без його висвітлення будь-яке дослідження історії міжнародних відносин у Новий час і на Середньому Сході, і в Європі було б не повним. Тому як у британській, так і, з початку революційної російській, а потім радянській історіографії про нього писали досить багато [Див. напр.: 32; 33; 36; 37; 44; 47; 48; 53; 55 та

ін.]. Більше того, науковий інтерес до цієї теми не згас і сьогодні, так як її вивчення має велике практичне значення [Див. напр.: 44; 48 та ін.].

Однак у вітчизняній історіографії відсутнє спеціальне дослідження впливу, який чинила Англо-перська нафтова компанія (АПНК), і правонаступницею якої є вище згадана «Бритиш петролеум». І це зрозуміло, оскільки українські історики зосередили увагу переважно на вивченні сучасних міжнародних відносин та місця України в їх системі [Див. напр.: 24; 25; 26; 27; 30; 31 та ін.]. Немає такого дослідження, як це не дивно, і у радянській історіографії. Хоча на тему англійської експансії в Персії є роботи, але головним чином вони торкаються загальних проблем, тому, якщо історію АПНК і висвітлено, то дуже стисло і коротко. Певним виключенням є стаття Б. В. Ананьича «Росія і концесія Дарсі» і кандидатська дисертація М. І. Володарського на тему «Англо-іранська нафтова компанія – оплот британського імперіалізму в Ірані (1901 – 1951)». Однак, якщо в першій роботі автором достеменно досліджено виключно англо-російської суперечку 1901 року навколо нафтової концесії У. К. Дарсі (засновника АПНК), то в другій розкрито головним чином національно-визвольну боротьбу іранського народу проти англійців і компанії зокрема, історія створення якої при цьому дана досить стисло [33; 38]. Серед *англо-американської історіографії* слід виділити праці Р. Ферр'є, М. Кент, М. Джек і деяких інших, у яких досліджено історію розвитку компанії та зовнішню політику Великобританії на Середньому Сході, але без урахування англо-російських протиріч [Див. напр.: 57; 62; 63; 64; 66; 67 та ін.].

Документальну базу дослідження складають різноманітні за характером *джерела*. *Першу* групу джерел склали вперше введені до наукового обігу неопубліковані документи Державного архіву Луганської області, що стосуються історії Луганського паровозобудівного заводу, а саме поставки вітчизняних паровозів у Персію в 1916 р. [1]. Аналіз цих архівних матеріалів, за допомогою порівняльно-історичного і системного методів, дозволив виявити раніше не досліджений регіональний аспект розвитку міжнародних відносин того часу на Середньому Сході, що безпосередньо стосується історії України і, зокрема, м. Луганська. Так, вдалося з'ясувати цікавий історичний факт – саме луганські паровози стали першими локомотивами Персії, тобто на деякий час стали основою залізничного транспорту країни, чим, без сумніву, підвищили імперський престиж Росії в очах персів.

Наступну, *другу*, групу джерел складають офіційні публікації документів як британського уряду, так і російського. Видані збірки угод надали можливість ознайомитись із перебігом і кінцевими результатами дипломатичної боротьби [6; 7; 8]. Для виявлення дійових осіб, методів і засобів впровадження зовнішньої політики були залучені різні за походженням публікації документів. Так, зокрема, стенограми парламентських дебатів, які регулярно публікує уряд Великобританії, дозволи простежити позиції уряду, окремих державних діячів; виявити групи лобістів тієї чи іншої нафтової компанії. Документи з архівів державних відомств (головним чином Міністерства іноземних справ) Російської імперії, які були опубліковані радянським урядом у 1930-ті рр., і використані під час дослідження, надали змогу прослідити еволюцію зовнішньої політики Росії та Великобританії по відношенню до Персії [3; 4; 5]. Необхідно відзначити, що значна частина вищевказаних документів була призначена для внутрішнього використання та мала гриф „таємно”.

До *третьої* групи джерел відносяться мемуари видатних державних діячів Великобританії і Росії, представників Форін офісу за кордоном та іноземних дипломатів. Мемуари Дж. Бьюкенена, У. Черчилля, С. Сазонова, С. Вітте, М. Палеолога та інших, які керували зовнішньою політикою країн-суперників, дуже важливі для дослідження процесу формування зовнішньополітичного курсу, в тому числі і по відношенню до Персії.

Отже, джерельна база наукової роботи є досить широкою.

Таким чином, охарактеризовані джерела, окремі відомості й інформація з проаналізованих праць надають змогу провести комплексне дослідження актуальної теми та виконати всі поставлені завдання.

Мета дослідження – на основі аналізу маловідомих джерел, враховуючи результати вивчення деяких аспектів проблеми радянськими та зарубіжними істориками, дослідити вплив нафтового фактору на перебіг англо-російського суперництва в Персії у 1901–1917 рр. Для реалізації мети дослідження були поставлені наступні **завдання**:

- з’ясувати витoki англо-російського суперництва в Персії і виникнення нафтового питання;
- визначити мотиви та підґрунтя боротьби між Великобританією і Росією за нафту Персії;
- дослідити, яке місце займала концесія Дарсі у зовнішньополітичних планах Уайтхоллу;

– показати мету англо-індійської торгівельної експедиції в Персію 1904–1905 рр., її значення для формування сфер впливу у даному регіоні;

– охарактеризувати зовнішню політику Великобританії до і після переходу АПНК під контроль уряду;

– визначити місце, яке займала концесія Хоштарії у зовнішній політиці Росії в Персії.

Об’єкт дослідження – міжнародні відносини на Середньому Сході в перші два десятиріччя ХХ ст.

Предмет дослідження – англо-російське суперництво в Персії і боротьба за нафту у 1901–1917 рр.

Хронологічні рамки наукової роботи охоплюють період 1901–1917 рр.

Нижня хронологічна межа – 1901 р. В цьому році, 28 травня, англійський підприємець У. Дарсі при могутній підтримці британського посланника в Тегерані А. Гардінга отримав від уряду Персії нафтову концесію, якою не тільки уперше в світі було започатковано видобуток нафти у районі Перської затоки, а й розпочато якісно новий етап англо-російського суперництва, котрий характеризувався перш за все початком боротьби за нафтовий ринок Середнього Сходу. За *верхню хронологічну межу* обрано 6 липня 1917 р. У той день підприємець А. Хоштарія направив у Міністерство зовнішніх справ (МЗС) Росії документ, у якому він (під тиском уряду) погодився на фактичний перехід свого нафтового підприємства «Рупенто» під державний контроль – з метою його подальшого використання як противаги Англо-перській нафтовій компанії (АПНК).

Теоретико-методологічною основою роботи є діалектичні принципи наукового пізнання. Принцип історизму передбачає висвітлення минулого в його історичному контексті. Принцип всебічності спрямований на визначення зовнішніх та внутрішніх взаємозв’язків явищ, що аналізуються. Принцип багатofакторності передбачає вивчення всього комплексу факторів, які впливали на англо-російські відносини у Персії. Зазначені принципи реалізовувалися за допомогою порівняльно-історичного та системного методів. Перший дозволив аналітично порівняти зовнішню політику британського та російського урядів відносно концесії Дарсі, а останній сприяв дослідженню англо-російської боротьби за перську нафту як складової міжнародних відносин того часу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі маловідомих джерел і літератури здійснена – вперше як у вітчизняній,

так і зарубіжній історіографії – спроба ґрунтовно та детально дослідити вплив нафтового фактору на розвиток відносин між Великобританією і Росією в Персії у 1901–1917 рр. Завдяки цьому було зроблено наступне:

- визначено мотиви та підґрунтя англо-російської боротьби за нафту Персії;

- показано, який вплив нафтові компанії чинили на зовнішню політику Великобританії і Росії;

- досліджено методи та засоби боротьби країн-суперників за нафтоносні території;

- з’ясовано, що напередодні першої світової війни АПНК стала провідником зовнішньої політики Уайтхоллу на Середньому Сході;

- доведено, що головна відмінність зовнішньополітичного курсу Росії полягала у тому, що Санкт-Петербургом, так і не було чітко визначено які нафтові концесії і кого з підприємців підтримати;

- переглянуто існуючі погляди і побудовано власну концепцію англо-російського суперництва в Персії у 1901–1917 рр.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що, основні положення, фактичний матеріал і висновки можуть бути використані дослідниками історії Великобританії, Росії, Персії, нафтових компаній (АПНК, «Брати Нобель», «Рупенто»), а також при підготовці курсів і спецкурсів із всесвітньої історії й історії міжнародних відносин. Крім того, теоретичні висновки можуть бути корисними для організацій і компаній, які працюють в енергетичній сфері.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом участі автора в наступних конференціях: Міжнародній науковій конференції студентів і молодих науковців «Перспективні напрями вивчення всесвітньої історії» (до 50-річчя кафедри стародавнього світу та середніх віків КНУ ім. Тараса Шевченка, 10–11 листопада 2005 р.), Всеукраїнській молодіжній науково-практичній конференції «Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин» (ЛНПУ ім. Тараса Шевченка, 26–27 квітня 2006 р.).

Публікації. Основні положення дисертації отримали відображення у 2 статтях (одна у співавторстві), 1 з яких опублікована у фаховому виданні, ліцензованому ВАК України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатку. Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок, з яких 71 – основний текст. Список джерел і літератури міститься на 4 сторінках і налічує 57 найменувань, з яких 35 позицій – джерела.

Приклад оформлення висновків

ВИСНОВКИ

Проблема розробки нафтових родовищ Персії вперше постала під час англо-російської боротьби за концесії Ю. Рейтера. Росії розвиток англійських підприємств із переробки нафти був вкрай не вигідний, оскільки створював конкуренцію бакинським нафтопромисловцям, які тільки почали засвоювати нафтовий ринок Середнього Сходу. В той же час Великобританія не застосувала всі свої можливості для збереження концесій, які зміцнювали її позиції в Персії, так як Ю. Рейтер ніяких стратегічних цілей щодо нафти перед собою не ставив. Головним мотивом його діяльності було лише отримання прибутку від видобутку, переробки та реалізації нафти в самій Персії. А, якщо взяти до уваги те, що в той час нафтовий ринок Персії був не великим, то ускладнювати й без того не прості відносини з Росією через це для Великобританії було не вигідно.

Отже, не значна економічна кон'єктура перського ринку в останній третині XIX ст. не могла бути ні мотивом, ні підґрунтям англо-російської боротьби за нафту. Тому суперництво великих держав у той час у Персії мало перш за все політичний характер. Для Великобританії головним було запобігти «російській загрози» Індії, а для Росії не допустити експансії англійців у Середню Азію.

Однак на початок XX ст. зміст і сутність англо-російських протиріч зазнали істотних змін, тому що Росія значно зміцнила свої економічні позиції відносно Великобританії, а, значить, отримала більший вплив на Тегеран. Природно, що це не влаштувало Великобританію. Тому Лондон надав усю можливу підтримку нафтовій концесії У. Дарсі. Уайтхолл розраховував, що розвиваючи комерційне підприємство, створить жорсткі умови конкуренції бакинським нафтопромисловцям, через які вони втратять монополію на ринку Персії. Але жорсткою реакцією на концесію Петербург продемонстрував Лондону готовність до подальшої боротьби за нафтовий ринок, який був одним із економічних важелів впливу на Тегеран. Засобом здійснення цього російський уряд обрав будівництво та експлуатацію нафтопроводу Баку – Перської затока. Але спільними зусиллями промислово-фінансової групи У. Дарсі та Форін офісу британський уряд завадив реалізації дуже перспективного проекту.

Однак не тільки Уайтхоллу був проти будівництва цього нафтопроводу. Проект Палашковського не підтримували і великі російські нафтові компанії. Так, зокрема, Нобелі та паризькі Ротшильди, які разом контролювали більше половини внутрішнього російського нафтового ринку були, як це з першого погляду не дивно, були зовсім не зацікавлені у будівництві Трансперського нафтопроводу. Їм вигідніше було отримувати над прибутки від свого монопольного положення в Росії, скорочуючи видобуток бакинської нафти і, відповідно підвищуючи ціни, аніж вкладати величезні суми у розробку вірогідних перських родовищ нафта яких, тим більше, у майбутньому по спроектованому трубопроводу могла скласти конкуренцію російській.

Таким чином, проаналізувавши дії країн-суперників по відношенню до концесії Дарсі, можна зробити висновок, що англо-російська боротьба за вплив на Тегеран, попри сформовані територіальні сфери домінування, не припинилась, а, навпаки, значно посилалась. В правлячих колах Великобританії зрозуміли, що потрібні нові форми, методи та засоби боротьби. Тому уряд Г. Асквіта обрав стратегію, яка полягала в створенні могутніх підприємств у Персії, здатних підірвати монопольне положення російських конкурентів. Одним із перспективних у цьому плані була ФЕК У. Дарсі, діяльність якої, що було дуже важливо, розповсюджувалась навіть на більшу частину сфери впливу Росії.

Однак, успішний розвиток компанії перш за все залежав від відкриття й експлуатації родовищ нафти, які не вдавалось знайти впродовж 7 років. Але, не дивлячись на велику ймовірність краху концесії та долаючи опозицію міністра фінансів О. Чемберлена, уряд Г. Асквіта в критичні моменти завжди підтримував компанію, залучаючи іноді до цього й уряд Індії. Коли на передодні Першої світової війни постало питання безпеки поставок нафти королівському флоту, який перевели з твердого на рідке паливо, Адміралтейство та Форін оффіс, підтримали пропозицію Ч. Грінвея й У. Черчилля до уряду придбати контрольний пакет акцій АПНК.

Таким чином, Великобританія остаточно перетворила компанію на провідника своєї зовнішньої політики в Персії. Це призвело до загострення відносин з Росією, уряд якої з метою протидії АПНК почав втілювати у життя проект ТПЗ. До його здійснення був залучений і Луганський паровозобудівний завод, локомотиви якого були першими на Середньому Сході. Однак невдовзі велика політика Росії на Сході в цілому та, зокрема, в Персії зазнала кардинальних змін, які вміло використала Великобританія для укріплення позицій

АПНК і поступове перетворення комерційної компанії на могутній засіб впливу в Персії та Месопотамії.

Отже, як показало дослідження, майбутня «Брітіш Петролеум Компані» була сформована та розвинена саме британським урядом, який і сьогодні має значний вплив на транснаціональну компанію. Тому, уряду України, на нашу думку, при формуванні зовнішньополітичного курсу щодо Ірану слід враховувати досвід минулого й інтереси в цій країні як Великобританії і Росії, так і «Брітіш Петролеум Компані». Це не тільки дозволить запобігти повторюванню помилок минулого, а й надасть можливість прогнозувати подальший розвиток міжнародних відносин.

Приклад бібліографічного опису
використаних джерел і літератури

Архівний матеріал

Багдадская железная дорога // Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента Министерства иностранных дел Российской Федерации (далее – АВПРИ). Ф. 184 «Посольство в Лондоне», оп. 502, Т. 2 (1901–1920 гг.), д. 403 – 1901–1903 гг.

Багдадская железная дорога // АВПРИ. Ф. 144 «Персидский стол» (1808–1920 гг.), оп. 490д (1903–1917 гг.), д. 4463. – 1908–1910 гг.

Публікація джерела

Куренівська трагедія 13 березня 1961 р. у Києві: причини, обставини, наслідки. Документи і матеріали / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко (заст. гол.), С. А. Кокін, В. О. Крупина (відп. секр.), В. І. Купченко, В. С. Лозицький, Н. В. Маковська; Упорядн.: В. М. Даниленко (кер.), В. О. Крупина, М. К. Смольницька, Н. М. Хоменко. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України; Державний архів м. Києва; Галузевий державний архів Служби безпеки України. – К.: Інститут історії України, 2012. – 548 с.

Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – Т. 2: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. – Кн. 1: Листування: Д–Я. – Ч. 1: Д–Н / Ред. кол. тому: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), М. В. Багров, В. А. Смолій, Д. В. Табачник, Г. В. Боряк, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна (заст. гол.), В. Ю. Афіані, В. Ю. Омельчук, Л. В. Скрипка, І. В. Тункіна; Авт.-укл.: О. С. Онищенко, В. Ю. Афіані, О. Д. Василюк, В. А. Вергунов, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, І. М. Ільїна, М. Ю. Кисельов, С. М. Кіржаєв, Н. О. Лаас, В. В. Лавров, К. Є. Новохатський, І. Г. Тараканова, Н. М. Хоменко, Л. М. Яременко. НАН України. Комісія з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Інститут історії України; РАН. Архів російської академії наук. – К., 2012. – 708 с.

Монографія, брошура

Алиев С.М. Нефть и общественно-политическое развитие Ирана в XX в. / Алиев С.М. – М.: Наука, 1985. – 302 с.

Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / Бжезинский З.; пер. с англ. О. Ю. Уральской. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 256 с.

Блок А. Апология истории, или Ремесло историка / Блок А.; пер. с фр. Е.М. Лысенко, прим. и ст. А.Я. Гуревича. – М.: Наука, 1986. – 256 с.

Шморгонер Д.И. Персия, СССР и Англия (Опыт сравнительного исследования внешней торговли Персии за 1913/14, 1923/24 и 1924/25 г.г. по отчётам персидских таможен) / [Предисловие А.Е. Ходорова]. – М.: 31-я Тип. М.С.Н.Х., 1926. – 112 с.

Black E. Banking on Baghdad: Inside Iraq's 7,000-year History of War, Profit, and Conflict / Black E. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. – 471 p.

Blood and Oil: inside the Shah's Iran / M. Farman-farmain, R. Farman-farmain. – N.Y.: Modern liabrary, 1993. – 514 p.

Стаття у журналі, газеті

Ласкавий Д.В. Документи з фондів АЗПРІ, АЗПРФ та ДАРФ як джерела з історії міжнародної боротьби за нафту в Персії та Месопотамії в першій чверті XX століття / Д.В. Ласкавий // Сходознавство. – К.: Інститут сходознавства імені А.Ю. Кримського, 2010. – № 49–50. – С. 81–93.

Доббс Г. Мосульская нефть и вопрос о нефтепроводе / Г. Доббс; пер. с англ. М.С. Жуковской // Нефтяное хозяйство. – 1930. – № 11. – С. 635–637.

Cadman J. The World's Unexpected Resources / J. Cadman // The Petroleum Times. – 1922. – VIII (30th Dec). – P. 953–954.

Колективна праця, нарис

Влада і суспільство в Україні. Історичний контекст / Відп. ред. В. А. Смолій; Авт. кол.: В. Верстюк, В. Горобець, С. Кульчицький (кер. авт. кол.), О. Русіна, В. Смолій, О. Толочко, В. Шандра. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2013. – 506 с.

Історія України в особах: Давньоруська держава. Литовсько-польська доба / Авт. кол.: Русіна О. В. (кер. авт. кол.), Дзюба О. М., Довбищенко М. В., Ісаевич Я. Д., Котляр М. Ф., Лепявко С. А., Назарук М. Й., Наливайко Д. С., Пшеничний Є. В., Савчук О. М., Семчинський С. В., Щербак В. О. – К.: Україна, 2012. – 440 с.

Кондратюк К. Українське національне відродження XIX – початку XX століть у сучасній вітчизняній історіографії / Костянтин Кондратюк, Віктор Мандзяк // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми: колект. моногр. / за ред. Л. Зашкільняка; М-во освіти і науки України ; ЛНУ ім. І. Франка. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 406 с.

Серійне видання

Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – Вип. 16. – 328 с.

Бондарчук П. М. Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940–1980-і роки): повсякденні прояви, трансформації / Гол. ред. В. А. Смолій; Наук. ред. В. М. Даниленко. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2012. – 322 с.

Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 21 / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2012. – 322 с.

Книга чотирьох авторів

Історія світової та української культури : підруч. для студ. ВНЗ / В. Греченко, І. Чорний, В. Кушнерук, В. Режко. – К.: Літера, 2005. – 464 с.

Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / Кер. авт. колективу О.А. Коппель; за ред. Л.В. Губерського, В.А. Манжоли. – Київ: Вид.-поліграф. Центр «Київський університет», 2008. – 606 с.

Книга п'яти чи більше авторів

Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки, 1918–1945 рр.: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Баран З. А., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. [та ін.]; за ред. М. Швагуляка. – Львів: Афша, 2005. – 288 с.

Історія України в особах, IX–XVIII ст. / Авт. кол.: В. Замлинський (керівник), І. Войцехівська, Н. Герасименко, О. Гуржій, І. Діптан, С. Єсельчик, А. Іваненко, М. Котляр, М. Палієнко, В. Панашенко, В. Пашенко, Н. Пономаренко, О. Путро, В. Ревегук, П. Сас, Г. Сергієнко, В. Смолій, В. Щербак, Н. Яковенко, Б. Яремченко. – К.: Вид-во “Україна”, 1993. – 396 с.

Багатотомні видання

Енциклопедія історії України [Текст] : у 5-ти т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова), Я.Д. Ісаєвич, С.В. Кульчицький та ін.; ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; НАН України, Ін-т іст. України. – К. : Наук. думка, 2003.

Churchill W. The World Crisis: in 6 vols / Churchill W. – L.: Oxford University Press, 1925–1929.

Окремий том багатотомного видання

Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с.: іл.

Гриневич Л. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933. – Том. 1: Початок надзвичайних заходів. Голод 1928–1929 років. – Кн. 3 / НАН України. Інститут історії України. Український науковий інститут Гарвардського університету; Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці; Інститут Критики. – К.: Критика, 2012. – 264 с.

Автореферат

Алиев С.М. Нефть и общественно-политическое развитие Ирана в XX в.: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра ист. наук: 07.00.03 «Всеобщая история» / С.М. Алиев. – М., 1986. – 35 с.

Бурьян М.С. Кризис колониальной политики Великобритании в Египте и Судане в первой трети XX в.: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра ист. наук: 07.00.03 «Всеобщая история» / М.С. Бурьян. – М., 1996. – 30 с.

Дисертація

Бурьян М.С. Кризис колониальной политики Великобритании в Египте и Судане в первой трети XX в.: дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.03 / Бурьян Михаил Степанович. – М., 1996. – 365 с.

Валиахметова Г.Н. Борьба великих держав и нефтяных компаний за иракскую нефть (1912–1928 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Валиахметова Гульнара Ниловна. – Екатеринбург, 1999. – 212 с.

Тези доповіді, матеріали конференції

Ласкавий Д.В. Англо-американська боротьба за нафту Середнього Сходу після Першої світової війни й утворення Ліги Націй / Д.В. Ласкавий // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 63-ої міжнар. наук. конф. (Харків, 23 квітня 2010 р.) / М-во освіти і науки, Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х.: Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – С. 344–346.

Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 27 вересня 2012 р. / Ред. кол.: В. Ф. Солдатенко (голова), Д. В. Веденєєв, Г. Г. Грінченко, В. В. Кривошея, О. Є. Лисенко, О. В. Омельченко, Т. В. Пастушенко, Р. І. Пилявець, В. М. Яременко; Упорядн.: Р. І. Пилявець, В. М. Яременко. Український інститут

національної пам'яті; Інститут історії України НАН України. – К.: НВЦ «Пріоритети», 2012. – 230 с.

**Довідкове, енциклопедичне видання, бібліографічний
показчик**

Словарь иностранных слов [Спец. науч. ред. А.Г. Спиркин]. – 7-е изд., перераб. – М.: Русский язык, 1979. – 624 с.

Славутич Є. В. Військовий костюм в Українській козацькій державі: Уніформологічний словник / Відп. ред. Г. В. Боряк. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2012. – 171 с.

О политической деятельности монополий в развивающихся странах (критика буржуазной историографии на материалах истории Ирана) / П.В. Милоградов, М.И. Володарский // Колониализм: история и современность / [Ответ. ред. К.М. Попов]. – М.: Наука, 1968. – С. 33 – 55.

Український історичний журнал: Систематичний показчик (2002–2011 рр.) / Уклад.: О. І. Ваславик, Л. Я. Муха, А. В. Невмержицька, О. І. Островська; Відп. ред. О. П. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2012. – 176 с.

Стаття з енциклопедії чи словника

Абат (Абатиса) [Текст] // Енциклопедія історії України: у 5-ти т. – Т. 1. / редкол.: В.А. Смолій (голова), Я.Д. Ісаєвич, С.В. Кульчицький та ін.; ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; НАН України, Ін-т іст. України. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 9 – 10.: іл.

Ценглевич Каспер // Довідник з історії України (А–Я) / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка; вид-во «Генеза»; [за заг. ред. І. Підкови і Р. Шуста]. – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. – К.: Генеза, 2001. – С. 1033.

Рецензія

Бабич Є. «Іван Дзюба – талант і доля» / Є. Бабич // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 12. – С. 23–24. – Рец. на кн.: Іван Дзюба – талант і доля : біобібліогр. нарис / Нац. парлам. б-ка України; бібліогр.-уклад. Т. М. Заморіна. – К.: Київ. правда, 2005. – 118 с. Або Іван Дзюба – талант і доля: біобібліогр. нарис / Нац. парлам. б-ка України; бібліогр.-уклад. Т. М. Заморіна. – К.: Київ. правда, 2005. – 118 с. Рец.: Бабич Є. «Іван Дзюба – талант і доля» / Є. Бабич // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 12. – С. 23–24.

Картографічне видання

Історичний атлас Галичини [Карті]: карти, схеми, автентичні гравюри і печатки з праісторичних часів до ХХ ст. / уклад. Володимир

Грабовецький. – Івано-Франківськ: [б. в.], 1996. – 49 с.: іл., карти, схеми.

Львів [Карти]: панорама історичного центру : довідник-путівник / [Р. Атоян ; відп. за вип. І. Чумак]. – 3-тє вид., випр. та допов. – 1 : 80. – Львів : [Укрпол / М. Чумак], 2008. – 1 к.: кольор. мальов.; 48×69/12 см. – Тексти: Хронологія Львова.

Електронний ресурс

Атлас мира [Електронний ресурс]: мощные тематич. карты регионов, истор. справки и путеводители, экономич. обзоры, масштабирование любой точки планеты. – 80 Min / 700 MB. – [К.]: Компроект / ТОВ «Фортресс Паблішинг», 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – (Master Soft ; Делает знания доступными). – Систем. вимоги: Pentium 100 MHz; 32 Mb RAM; 8 Mb Video від 2-х до 32-х CD-ROM; Windows 95/98/ME/ XP/2000. – Назва з контейнера.

Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі [Електронний ресурс]: електронні ресурси в науці, культурі та освіті : підсумки 10-ї Міжнар. конф. «Крим-2003» / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник. – 2003. – № 4. – С. 43. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm>

Abbasov M. The Anglo-American oil controversy in Iran 1919–1924 [Електронний ресурс] / М. Abbasov // Journal of Azerbaijani Studies. – 1998. – № 4, vol. 1. – Режим доступу до журн.: <http://www.khazar.org/jas/text/politics.html>.

Bussiere E. La France et les affaires pétrolières au lendemain de la Première Guerre Mondiale: la politique des groupes financiers à travers celle de la banque de l'Union Parisienne [Електронний ресурс] / E. Bussiere // Histoire, économie & société. – 1982. – Vol. 1, № 1–2. – P. 313–328. – Режим доступу: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hes_0752-5702_1982_num_1_2_1294.

Стандарти

ГОСТ 7. 53–2001. Издания. Международная стандартная нумерация книг [Текст]. – Взамен ГОСТ 7.53–86 ; введ. 2002–07–01. – Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации; М. : Изд-во стандартов, сор. 2002. – 3 с. – (Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу)

Або за назвою

Видання. Поліграфічне виконання: терміни та визначення [Текст]: затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 р. / УНДІПП ім. Т. Шевченка; розробники: В.Й. Запоточний, Л.М. Тяллева, Н.Й. Куновська, Л.М. Лопушинська. –

К.: Держстандарт України, 1995. – 23 с., 3 с. (Державний стандарт України.3018-95)

Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання [Текст]: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Вид. офіц. – Вперше (зі скасуванням ГОСТ 7.1-84, ГОСТ 7.16-79, ГОСТ 7.18-79, ГОСТ 7.34-81, ГОСТ 7.40-82); введ. 2007-07-01. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – III, 47 с. – (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

ГЛОСАРІЙ

Абзац (від нім. absatz – уступ) – частина тексту, позначена відступом на початку першого рядка і, як правило, не заповнена до кінця останнім рядком. Може складатися з кількох речень, що утворюють змістову єдність. Слово “абзац” вживається також у значенні абзацного відступу.

Абревіатура (від лат. abbrevio – скорочую) – скорочення слова чи словосполучення, вживане в усному та писемному мовленні; складається з початкових літер чи кількох літер скорочених слів (напр., НСЖУ – Національна спілка журналістів України, ВАПЛІТЕ – Вільна академія пролетарського мистецтва, лікбез – ліквідація безграмотності).

Абстрагування (лат. abstraction – віддалення, відсторонення) – метод наукового дослідження, який полягає у мисленому виокремленні суттєвих, істотних ознак, аспектів відношень предмета, процесу, явища.

Автентичний (від грец. authentikos – на підставі достеменних даних, достовірно) – цілком вірогідний, заснований на першоджерелах.

Автограф (від грецьк. autos і grapho – сам пишу) – власноручний рукописний текст твору певного автора або його напис на книзі, листи тощо. Зберігаються найчастіше в архівах, бібліотеках, музеях, приватних колекціях, є предметом вивчення текстологів, редакторів, видавців.

Автореферат – короткий виклад наукової праці самим автором, напр., автореферат дисертації.

Авторський аркуш – одиниця виміру обсягу певного твору (літературного, наукового). На практиці прийняті такі обсяги одного авт. арк.: для прози – 40 тис. друкованих знаків (з інтервалами між словами включно), для графічного матеріалу – 3 тис. кв. см. відбитків (ілюстрацій, карт тощо).

Адекватність – рівність, відповідність, тотожність.

Академік – академічне звання дійсного члена Національної академії наук та галузевих академій України, найвище наукове звання, що надається особам, вибраним до Академії наук.

Академія наук – провідний науковий центр (установа) у сфері певної діяльності Національна академія наук України, Академія педагогічних наук, Академія).

Акт (від лат. actus – рух, дія) – дія, учинок; офіційний документ, запис, протокол; частина драматичного твору.

Актуальність (від лат. *actualis* – дійовий, справжній, нинішній) – відповідність твору чи дослідження сучасним практичним потребам.

Альманах (від араб.: міра, час) – неперіодичний збірник досить широкого змісту, упорядкований часто за певною тематикою, жанровою чи стильовою ознакою.

Альтернатива (від лат. – одне з двох) – одна з двох можливостей, що виключають одна одну.

Аналіз (від грец. *analysis* – розкладання, розчленування) – мислене або практичне (фізичне) розчленування цілого на окремі частини, складові елементи. Аналіз може бути аксіологічний (з позиції тієї чи іншої ціннісної системи), генетичний (аналіз генетики системи, механізмів наслідування), дескриптивний чи описовий (починається від структури в напрямку функцій і мети), якісний (аналіз системи з погляду якісних особливостей, характеристик), кількісний (з погляду формального підходу, кількісних характеристик), конструктивний (починається з мети обраної системи і проходить через функції до структури), причинно-наслідковий (з'ясування причин, що сприяли виникненню конкретної ситуації, а також наслідків їх розгортання), прогностичний (вироблення прогнозів і шляхів їх реалізації щодо ймовірного, потенційного і бажаного майбутнього), ретроспективний (аналіз систем минулого та їх впливу на історію), системний (сукупність методів, прийомів та алгоритмів застосування системного підходу в аналітичній діяльності), структурний (аналіз структури системи як сукупності зв'язків між окремими частинами цієї системи, з'ясування значення окремих елементів для існування структурованого цілого), функціональний (з погляду виконуваних функцій) та ін.

Аналогія (від грец. *analogia* – відповідність, подібність, схожість) – метод пізнання, заснований на перенесенні однієї або кількох характеристик із відомого явища на невідоме.

Анкетування – один із способів письмового опитування значної кількості респондентів у відповідності з анкетною чи опитувальним листом.

Анотація (від лат. *anotare* – зауваження, примітка) – коротка узагальнююча характеристика книжки або її частини, статті, рукопису тощо. Подає стисло інформацію про зміст праці, відомості про автора та читачке призначення. Анотація може також містити витяги з рецензій або посилання на них, викладати коротку історію даного твору. Анотації подаються у видавничих проспектах, бібліографічних картках, на звороті титульної сторінки книжки або збірника. У газетах і журналах анотація є формою рецензування та популяризації твору.

Антологія (від грец. anthologia – квітник) – збірник окремих творів кількох письменників певного жанру чи літературного періоду.

Апарат книги – додаткові тексти, що включаються в ансамбль книги поряд із основними для сприяння читачеві в користуванні книгою (довідково-допоміжний апарат) і розумінні змісту (науково-довідковий апарат). Довідково-допоміжний апарат складають зміст, анотація, предметний, іменний та інші покажчики, списки ілюстрацій, таблиці, колонтитули. Науково-довідковий апарат включає вступну статтю, передмову автора, редактора, видавця, післямову, коментарі, примітки, бібліографічні посилання, при книжковій списку літератури.

Апробація (від лат. approbation – схвалення, визнання) – схвалення, затвердження; обговорення наукових положень і висновків на наукових конференціях, симпозіумах, засіданнях тощо.

Аргументація (лат. argumentum – логічне доведення, argumentation – наведення аргументів) – обґрунтування будь-якого положення, судження. В науці головним аргументом виступає думка, істинність якої доведена суспільною практикою, самоочевидними аксіомами.

Архів (від лат. archivum, грец. archeion – адміністративна установа, відомство) – 1) у давнину – місце зберігання важливих державних документів; 2) установи чи їхні структурні частини, що зберігають старі документи, закінчені справи тощо; 3) сукупність документів, що зібрані в результаті діяльності державних установ, громадських організацій, підприємств, окремих осіб тощо.

Асистент (від лат. assistens – той, що стоїть поруч) – 1) помічник спеціаліста, особа, що допомагає професору при читанні лекцій, виконанні лабораторних і практичних занять у вищих навчальних закладах; помічник екзаменатора; помічник лікаря; 2) перше вчене звання і посада викладача у вищому навчальному закладі; 3) особа, яка входить до складу почесної варті прапора (при прапорносії).

Аспект (від лат. aspectus – погляд, вигляд, зір) – одна зі сторін явища, перспектива, в якій воно виступає; точка зору, відповідно до якої розглядається об'єкт дослідження.

Аспірант (від лат. aspirans – той, хто до чогось прагне) – той, хто навчається в аспірантурі.

Аспірантура – у деяких країнах основна форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів для вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів.

Атрибут (від лат. attribuo – надаю, постачаю, наділяю) – невід’ємна, суттєва властивість, істотна ознака предмета або явища, закономірна форма виявлення.

База даних – сукупність взаємопов’язаних даних, організованих відповідно до загальних єдиних правил описування, зберігання та маніпулювання.

Бакалавр (від лат. baccalaureus – старший студент, клерк) – 1) найнижчий учений ступінь у старовинних західноєвропейських університетах (існує також у деяких сучасних країнах, напр., у Великій Британії); 2) у Франції та деяких інших країнах – той, хто склав іспити за курс середньої школи, одержав диплом про середню освіту.

Бал (від франц. balle – м’яч, куля) – 1) цифрова оцінка успішності та поведінки учнів, студентів та ін.; 2) цифрова оцінка результатів у спортивних змаганнях; 3) одиниця виміру сили, інтенсивності або якості якого-небудь явища (землетрусу та ін.).

Бібліографічні дані, бібліографічні відомості – конкретні відомості про документ (його автора, назву, місце та рік видання, кількість сторінок, зміст та ін.), що використовуються при складанні бібліографічного опису документа та в інших формах бібліографічної характеристики.

Бібліографічний опис – множина записаних за певними правилами бібліографічних жданих, що ідентифікують документ.

Бібліографія (грец. biblion – книга і grapho – пишу) – галузь науково-практичної діяльності, яка полягає в підготовці і поширенні науково-систематизованої інформації про книги та інші видання з метою впливу на їх використання. Продукцією бібліографічної діяльності є бібліографічні посібники. Відповідно до функцій бібліографія поділяється на підрозділи: державна (національна), призначенням якої є облік і реєстрація всіх творів друку в країні, створення на цій основі універсальних джерел бібліографічної інформації; науково-допоміжна, рекомендаційна, галузева, краєзнавча бібліографія; видавничо-книготоргова; поточна і ретроспективна; бібліографія бібліографії.

Бібліотека (грец. biblion – книга і theke – сховище) – установа культури, що здійснює комплектування, збирання, збереження і суспільне використання творів друку, а також інших носіїв інформації (рукописів, рідкісних речей, мікрофільмів тощо).

Брошура (від франц. brochure, від brocher – зшивати) – друкований твір обсягом не менше 5 і не більше 48 сторінок.

Вербальний (від лат. verbalis – слово) – усний, словесний. Вербальна інформація – та, що повідомляється усно.

Верифікація (від лат. *verus* – істинний і *facio* – роблю) – перевірка істинності, емпіричне підтвердження чи спростування теоретичних положень науки шляхом зіставлення їх із досліджуваними об'єктами, даними спостережень та експериментів.

Версія (від франц. *version*, з лат. – вертати, крутити, перевертати) – 1) один із кількох, відмінних один від одного, викладів або пояснень, трактувань факту, події, явища тощо; 2) різновид гіпотези.

Видання – твір друку, що має самостійне поліграфічне оформлення, встановлені вихідні дані і призначений для поширення вміщеної в ньому інформації. Видання академічне – найповніше наукове видання, що містить критично встановлений текст і його варіанти оснащений ґрунтовним коментарем і довідковим апаратом.

Визначення – логічний закон, що дозволяє відрізняти, знаходити, конструювати певний об'єкт або формулювати нове значення певного знакового вираження або уточнювати значення уже існуюче, зафіксоване в мові.

Висловлювання – думка, виражена розповідним реченням, яка може бути істинною або помилковою.

Відкриття – здобуття принципово нового знання винятково важливого для науки і практики.

Вчене звання – звання, що присвоюється науковцям залежно від виконуваної ними науково-дослідної або науково-педагогічної роботи (у вищих навчальних закладах – асистент, доцент, професор; у науково-дослідних установах – молодший науковий співробітник, старший науковий співробітник; академічні звання – член-кореспондент, академік).

Генеза (генезис) (від грец. *genesis* – походження) – походження, становлення і розвиток явища, об'єкта, що привів до певного стану, виду.

Гіпотеза (від грец. *hypothesis* – основа, припущення) – наукове припущення щодо пояснення явища дійсності, яке потрібно довести на практиці та обґрунтувати теоретично.

Графік (від грец. *graphicos* – письмовий, зображений) – 1) зображення за допомогою ліній кількісної залежності якогось процесу, явища тощо; 2) у математиці – графічні функції, тобто крива на площині, що зображує залежність функції від аргументу.

Дані – відомості про факти, події, поняття, ідеї чи команди, подані у формалізованому вигляді, зручному для зберігання, обробки, пересилання та інтерпретації користувачами інформаційної системою.

Дедукція (від лат. deduction – відводжу, виводжу) – метод пізнання, заснований на висновках від загального до часткового (особливого).

Депонування (документа) (від лат. deponere – класти) – форма опублікування документа, що полягає в його зберіганні в спеціально визначеному центрі, з обов'язковим інформуванням про депонований документ в опублікованому бібліографічному посібнику, з метою надання документа або його копії споживачам інформації для використання.

Деталізувати (від франц. detail – подробиця) – докладно, з усіма деталями, подробицями розробляти, з'ясовувати, розповідати щонебудь.

Дефініція (від лат. definition – визначаю) – стисле, наукове визначення певного поняття, що містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття; тлумачення слова.

Дилема (від грец. dilemma – подвійний засновок) – 1) логічне судження з двома висунутими протилежними положеннями, що суперечать одне одному і виключають можливість третього; 2) необхідність вибору між двома (звичайно небажаними або важко здійсненими) можливостями.

Дисертація (від лат. dissertation – розвідка, роздуми, дослідження) – форма наукового дослідження, що публічно захищається на засіданнях вченої спеціалізованої ради за певною спеціальністю, подана на здобуття наукового ступеня кандидата чи доктора наук. Це кваліфікаційна праця, де представлена сукупність результатів і наукових положень, висунутих здобувачем для прилюдного захисту, що свідчать про особистий внесок у науку.

Дискусія (від лат. discussio – розгляд, дослідження) – широке публічне обговорення певного суперечливого наукового, політичного чи іншого питання за зібранні, в розмові, засобах масової комунікації; перен. – спір, суперечка окремих осіб, співбесідників.

Діаграма (від грец. diagramma – малюнок, креслення) – графічне зображення, що наочно, у вигляді певних геометричних фігур показує співвідношення між різними величинами, які порівнюються.

Діалектика (від грец. dialektike – мистецтво вести бесіду) – вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і пізнання; заснований на цьому вченні універсальний метод мислення і діяльності.

Доктор наук – науковий ступінь; присуджується особам, які успішно захистили докторську дисертацію.

Докторант (від лат. doctorans) – фахівець, прикріплений до наукової установи для підготовки докторської дисертації.

Докторантура – система підготовки наукових працівників вищої кваліфікації – докторів наук.

Доцент (від лат. docens – той, хто навчає) – вчене звання і посада викладачів вищих навчальних закладів, присвоюється здебільшого кандидатам наук (існують деякі винятки), які мають друковані наукові праці (чи винаходи) і певний стаж викладацької роботи.

Експеримент (від лат. experimentum – проба, досвід) – метод знання об'єктивної дійсності завдяки науково організованому дослідженню, ініціюванню процесів, явищ.

Енциклопедія (грец. encyclopaedia – коло знань) – науково-довідкове видання, яке об'єднує в алфавітному або систематичному порядку найістотнішу інформацію з усіх (універсальна енциклопедія) або окремих (галузева) галузей знань.

Ерудиція (від лат. erudicio – ученість, освіченість) – глибокі знання у певній галузі знань чи в багатьох галузях; обізнаність.

Есе (від франц. essai – спроба) – жанр художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерний вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуальним трактуванням теми.

Еталон (від франц. etalon – кілок, паличка для вимірювання) – 1) зразкова міра або зразковий вимірювальний прилад; зразок для порівняння з чимось.

Завдання наукове – дослідницьке завдання, що вирішується шляхом встановлення невідомих раніше закономірностей, особливостей чи явищ.

Закон – необхідне, суттєве, стале співвідношення, що повторюється між окремими явищами.

Збірка – видова назва видань авторських творів, прийнятих спільною чи близькою тематикою або зібраних за хронологічним принципом.

Збірник – видання, яке охоплює ряд творів одного (авторський) або кількох (колективний збірник) авторів. Виділяють альманах, антологію, хрестоматію.

Ідеал (від франц. ideal) – взірць досконалості будь-чого в будь-якій сфері, що виробляється мисленням людини у відповідних суспільних умовах.

Ідея (від грец. *idea* – начало, основа, первообраз) – форма відображення зовнішнього світу, що охоплює цілі й перспективи його пізнання і практичного перетворення.

Ідентичність (від лат. *identicus* – однаковий, тотожний) – тотожність, рівнозначність предметів або понять.

Ієрархія (від грец. *hieros* – священний і влада) – розташування частин або елементів цілого в послідовності від вищого до нижчого.

Ілюзія (від лат. *illisio* – жарт, висміяння, іронія, обман) – 1) хибне уявлення про щось; викривлене сприйняття дійсності; 2) перен. – нездійсненна мрія, надія.

Ілюстрація (від лат. *illustration* – зображення) – 1) зображення, яке наочно пояснює або доповнює текст (малюнки, гравюри, фотографії, репродукції, схеми, картини та ін.); 2) приклад, який пояснює що-небудь.

Індекс (від лат. *index* – покажчик, список, перелік, каталог) – 1) список, покажчик, перелік чогось; 2) цифровий показник послідовних змін якогось економічного явища; 3) система умовних позначень (буквенних, цифрових), напр., бібліотечно-бібліографічний, поштовий тощо.

Індукція – метод дослідження, пов'язаний із рухом думки від окремого до загального, від даних досвіду і фактів до їх узагальнення у висновках.

Інновація (з англ. – інвестиція в новацію) – нововведення.

Інтервал (від лат. *intervallum* – проміжок (часу), відстань) – перерва, проміжок, пауза, відстань.

Інтерпретація (від лат. *interpretation* – тлумачення, пояснення) – сукупність значень (смислів), що надаються тим або іншим елементам (висловлюванням, символам, формулам і т.д.), певній теорії – найчастіше це значення використовується в математиці, логіці, теорії пізнання, методології науки.

Інтуїція – процес пізнання істини в інтелектуальному, емоційному чи містичному значенні.

Істина – знання, що відповідає своєму предмету, збігається з ним; правдиве відображення об'єктивної дійсності у свідомості людини; відтворення його таким, яким воно існує поза і незалежно від свідомості людини.

Історичний метод – дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей.

Кандидат наук – перший науковий ступінь в Україні та деяких інших країнах, що присуджується особам із вищою освітою, які склали кандидатські іспити і захистили кандидатську дисертацію.

Кандидатський мінімум – іспити, що складають аспіранти і здобувачі наукового ступеня кандидата наук, які готуються до захисту кандидатської дисертації.

Каталог (грец. *catalogos* – список) – систематичний перелік книг, картин, музейних експонатів та інших предметів, складений для полегшення їх розшуку. Розрізняють каталоги: алфавітний, генеральний (центральный), службовий, спеціальний, предметний, систематичний, читацький. Зведені каталоги охоплюють фонди кількох бібліотек з метою кооперування зусиль у комплектуванні фондів та оперативного обслуговування читачів.

Кафедра – структурний підрозділ у навчальних закладах III – IV рівня акредитації, який об'єднує викладачів однієї або кількох споріднених навчальних дисциплін і здійснює навчальну, методичну і науково-дослідну роботу, а також підвищення кваліфікації кадрів відповідного профілю.

Кваліфікація – ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок необхідних для виконання певного виду роботи. Кваліфікація ученого – поєднання ерудиції і творчих навичок у проведенні теоретичної та експериментальної роботи.

Класифікація – багатоступеневий, розгалужений поділ логічного об'єму поняття, впорядкування об'єктів за сутнісними ознаками.

Кліше (від франц. *clіche*, бук. відбиток) – 1) ілюстраційна друкована форма; 2) шаблонна фраза, мовний штамп.

Колоквіум (від лат. *colloquium* – співбесіда) – 1) наукові збори, під час яких проводиться обговорення доповідей на визначену тематику; 2) метод перевірки знань студентів, який відбувається у формі бесіди викладача зі студентами.

Комплекс (від лат. *complexus* – зв'язок) – сукупність зв'язків предметів, дій, явищ або особливостей, що складають одне ціле.

Компіляція (лат. *compilatio* – крадіжка, грабіж) – неоригінальний, несамостійний твір (літературний чи науковий), запозичення чужих праць. Такий характер мають передусім науково-популярні твори, деякі види коментарів, словників тощо.

Комунікація (від лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – 1) спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення, інформація від однієї людини до іншої або кількох інших; 2) масова

комунікація – процес поширення інформації за допомогою технічних засобів.

Конкретизація (від франц. conretisation) – 1) уточнення, вираження в конкретнішій формі; 2) наведення конкретного прикладу; 3) конкретне поняття – обмеження обсягу поняття.

Конкретизувати (від франц. concretiser і лат. concretus – згущений) – робити більш наочним, уточнювати.

Конспект (від лат. conspectus – огляд) – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, промови, лекції тощо.

Конструктивний (від франц. constructif) – 1) той, що стосується певної конструкції; необхідний для створення певної будови; 2) засадничий, творчий.

Консультація (від лат. consultatio – звертання за порадою, прощу поради) – 1) порада, пояснення, настанова спеціаліста; 2) форма навчання, коли викладач проводить бесіду з учнями чи студентами, щоб розширити і поглибити їхні знання; 3) нарада фахівців з якогонебудь питання; 4) установа, що організує надання порад спеціалістами із певних питань (напр., консультація юридична, психологічна і т.д.).

Контекст (від лат. contextus – тісний зв'язок, з'єднання) – 1) уривок тексту, що має закінчену думку, необхідний для визначення сенсу певного слова або фрази, які входять до його складу; 2) перен. у контексті – з урахуванням чого-небудь.

Конференція (від лат. conferentia, confere – збираю в одне місце) – збори, нарада представників наукових, державних, освітніх та інших організацій, партій, держав тощо.

Концепція (від лат. conception – розуміння, система) – певний спосіб розуміння, трактування певного предмета, явища, процесу, основний погляд на предмет, керівна ідея для систематичного висвітлення.

Координація (від лат. – з, разом і розташування в порядку) – узгодження, зв'язок, приведення у певну відповідність окремих елементів.

Копірайт (від англ. copyright – букв. право відтворення) – 1) знак охорони, застереження авторського права; 2) право автора якогось твору на авторське ім'я, право на його використання; авторське право.

Корекція (від лат. correption – виправлення, поліпшення) – виправлення, поліпшення чогось (наприклад тексту).

Креативність – творчість як вид діяльності; спрямованість на творення позитивного в умовах вільного вибору і творчої свободи.

Критерій (від грец. kriterion – ознака) – ознака істинності, на підставі якої дається оцінка, пізнання, керування, оптимізація і т.д.

Критик (від грец. Kritikos) – 1) письменник, фахом якого є критика творів літератури і мистецтва; 2) особа, яка аналізує та оцінює дію, поведінку тощо інших людей.

Критика (від грец. kritike – здатність розрізняти) – 1) обговорення, аналіз із метою оцінити і виявити вади певного предмета чи явища; 2) негативна думка про щось; 3) аналіз та оцінка творів літератури та мистецтва.

Курсив (від нім. kursiv – скоропис) – похилий друкарський шрифт, подібний до рукописних літер; використовується для виділення частини тексту.

Курсова робота – робота студента, виконана як підсумок навчання на певному курсі. Сприяє розвитку ініціативи і самостійності, передбачає систематизацію, закріплення та розширення теоретичних знань студента, оволодіння навичками самостійної, теоретичної, експериментальної роботи, роботи з комп'ютерною технікою, користування літературними джерелами тощо.

Лекція (від лат. lectio – читання, lego – читаю) – 1) системний, послідовний виклад навчального матеріалу з будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки; 2) публічний виступ на будь-яку тему; 3) виклад певної дисципліни у вищих навчальних закладах під час усної розповіді викладача.

Логіка (від грец. logike – слово, поняття, розум, роздумування) – 1) наука про закони та форми мислення; 2) хід міркувань, побудова висновків; 3) внутрішня закономірність, зумовленість, (напр., логіка розвитку подій).

Магістр (від лат. magister – начальник, учитель; magnus – великий) – 1) освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, який здобувається на підставі кваліфікації бакалавра або спеціаліста шляхом поглиблення спеціальних умінь і знань, здатності використовувати нові знання для вирішення проблемних професійних завдань у певних галузях; 2) титул деяких службовців у Стародавньому Римі.

Магістрант (від лат. magistrandus – навчаю) – особа, що склала вступні іспити до магістратури, навчається в магістратурі, але ще не захистила магістерської роботи.

Магістерська (дипломна) робота – самостійне дослідження, виконане студентом на завершальному етапі навчання в університеті. Є кваліфікаційним документом, на підставі якого Державна екзаменаційна комісія визначає рівень теоретичної підготовки

випускника, його готовність до самостійної роботи за фахом, приймає рішення про присвоєння кваліфікації.

Метод (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) – спосіб досягнення мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного, практичного освоєння дійсності, спосіб певним чином організованої людської діяльності. Методи можуть бути: аналогій, гіпотетичний, закономірності, ідеалізації, індукції і дедукції, виключень, класифікації, контрольних запитань, моделювання, „мозкової атаки”, нормативний, відбору, парадоксу, проб, ранжування, синтезу, систематизації, спрощення, фокусування, формалізації, екстраполяції, емпатії тощо.

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб пізнання і *logos* – вчення) – вчення про способи організації і побудови теоретичної і практичної діяльності людини.

Монографія (від грец.: один і пишу) – наукове видання, присвячене дослідженню однієї теми чи проблеми, виконане одним (одноособна монографія) чи кількома авторами (колективна монографія). Як правило, подається оригінальна концепція розуміння об’єкта, узагальнюється значний теоретичний і прикладний матеріал. Обсяг – не менше 100 сторінок.

Наука – сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об’єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Наукова новизна – наукові результати, що оцінюються за такими критеріями, як: вперше отримано, удосконалено, здобуло подальший розвиток.

Наукова проблема – конкретне питання, що виникає, коли наявних знань не достатньо для вирішення конкретного завдання, і спосіб, за допомогою якого можна здобути відомі знання, невідомий.

Наукова робота – дослідження з метою одержання наукового результату.

Науковий напрям – сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення значних завдань у певній галузі наук.

Науковий працівник – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною. Діяльністю та має відповідну кваліфікацію

незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації.

Науковий результат – нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо.

Науковий факт (від. лат. factum – зроблене) – складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей і процесів, на основі яких визначаються закономірності явищ, вибудовують теорії, формулюють закони.

Науково-організаційна діяльність – діяльність, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

Науково-педагогічна діяльність – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Науково-педагогічний працівник – вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III – IV рівня акредитації.

Науково-прикладний результат – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, розробка, яка впроваджена або може бути впроваджена у суспільну практику. Науково-прикладний результат може бути у формі звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо.

Науково-технічна діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання.

Неопублікований документ – не поданий для широкого (публічного) використання документ.

Об'єкт (від лат. objectus – предмет) – 1) зовнішній світ, що існує поза нами, незалежно від нашої свідомості і є предметом

пізнання, практичної дії суб'єкта; 2) предмет, явище, на які спрямована якась діяльність (напр., об'єкт дослідження) тощо.

Об'єктивність – 1) принцип пізнання, що ґрунтується на визнанні дійсності в її реальних закономірностях і загальних формах; відповідність об'єктивній дійсності, неупередженість; 2) причетність до об'єктивного пізнання.

Огляд (науковий) – науковий документ, що містить систематизовані дані з певної тематики, отриманий в результаті аналізу першоджерел і призначений для ознайомлення із сучасним станом певних наукових проблем і перспективами їх розвитку. Аналітичний огляд містить критичну оцінку інформації, поданої у досліджуваних матеріалах; реферативний огляд існує у вигляді реферату з використанням низки первинних документів; тематичний огляд складений на підставі аналізу первинних матеріалів, об'єднаних однією темою.

Опонент (від нім. *opponent* і лат. *opponens* – той, що протиставляє, заперечує) – фахівець, який спростовує чи заперечує твердження доповідача, супротивника у диспуті.

Оригінал (науковий) (від франц. *original* і лат. *originalis* – походження) – рукописний або друкований документ, підписаний автором або керівником відповідної установи, організації.

Плагіат (лат. *plagio* – викрадаю) – зумисне привласнення авторства на чужий твір (літератури, живопису, науки тощо) в цілому або його частини. Особа, що постраждала від плагіату, має право на цивільно-правовий захист авторства, зокрема на відшкодування збитків, публікації в пресі про допущене порушення.

План (від лат. *planum* – площина) – система взаємопов'язаних завдань, що визначають строки, порядок і послідовність виконання програм, окремих робіт, операцій; порядок, послідовність викладу матеріалу.

Повідомлення – форма, в якій передається інформація в процесі комунікації; впорядкована послідовність відомостей (даних), призначена для передачі в комунікативно-інформаційному процесі (зокрема й науковому).

Поняття – форма мислення, що забезпечує пізнання сутності явищ, процесів, узагальнення їх ознак.

Порівняння – метод пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні параметри між процесами, явищами, об'єктами.

Постулат (від лат. *postulatum* – вимога) – твердження, яке при побудові наукової теорії сприймають без доказів як вихідне.

Пояснення – з'ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин певних процесів, явищ, подій.

Правило – умова, якої необхідно дотримуватися, виконуючи певну дію.

Прикладні наукові дослідження – наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей.

Принцип (від лат. *principium* – начало, основа) – вихідний пункт теорії; те, що становить основу певної сукупності знань. Існують принципи: загального зв'язку, ієрархії, нормативності, оптимальності, розвитку, системності, управління, формалізації, цілісності та ін.

Проблема (від грец. *problema* – задача) – знання про незнання, питання чи комплекс питань, що виникають у процесі пізнання і вимагають відповіді; у широкому значенні – складне теоретичне або практичне питання, яке потребує вивчення і вирішення; у науці – суперечлива ситуація, що виступає у вигляді різномірних позицій у поясненні певних явищ, об'єктів, процесів і вимагає адекватної теорії для її вирішення.

Прогноз (від грец. – передбачення) – ймовірне науково обгрунтоване судження про перспективи, можливі ситуації, становище того чи іншого явища у майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни їх здійснення.

Реальність (від лат. *realis* – дійсний) – те, що існує насправді; об'єктивна реальність; все існуюче, тобто матеріальний світ і всі його ідеальні продукти. Критерієм реальності об'єктів, процесів, подій, фактів, явищ, властивостей і т.д. виступає суспільна практика.

Резюме (від франц. *resume*) – короткий виклад основного змісту доповіді, дискусії тощо.

Реферат (від лат. *refere* – повідомляю) – стислий письмовий або усний публічний виклад змісту однієї або кількох наукових праць, що стосуються певної проблеми чи літературного твору. Різновид – автореферат, тобто короткий виклад положень наукового дослідження, власної праці, зокрема наукової чи літературної; стислий переказ її концепції з характеристикою методів і методики дослідження, зроблений письмово самим автором. Як правило, подається разом із дисертацією і публікується окремою брошурою.

Реферативний журнал – періодичне видання довідково-бібліографічного характеру, що містить інформацію про новітні досягнення з відповідних галузей знань, стисло передає основний зміст окремих видань, статей, електронних джерел тощо.

Самостійна робота – навчальна діяльність студентів, спрямована на вивчення й оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача.

Семинар (від лат. *seminare* – розсадник) – форма групових занять із певної дисципліни або теми при активній участі слухачів, студентів, учнів.

Символ (від грец. – знак, пізнавальна прикмета) – ідея, образ або об'єкт, що має власний зміст і одночасно подає в узагальненій, нерозвиненій формі дещо інший зміст.

Синтез (від грец. *synthesis* – складання) – об'єднання раніше виокремлених частин у ціле, в якому протиріччя і протилежність послаблюються або зникають.

Система (від грец. *Systema* – утворення) – сукупність елементів, що перебувають у певних зв'язках один із одним і з середовищем, утворюючи при цьому певну цілісність, єдність.

Систематизувати – приводити в певну систему, розташовувати у визначеному порядку, встановлювати певні закономірності.

Системний підхід – принцип пізнавальної і практичної діяльності, що ґрунтується на системному відображенні дійсності.

Ситуаційний підхід – аналіз результатів функціонування системи у різних ситуаціях, вивчення динаміки зміни цих результатів.

Слово ключове – слово або словосполучення, що найбільш повно відображає зміст і суть наукової праці або її частини.

Спостереження – метод пізнання дійсності, який ґрунтується на безпосередньому сприйнятті процесів, явищ, об'єктів за допомогою органів чуття, без втручання їх у буття дослідника.

Стандарт (від англ. *standard* – норма, зразок, мірило) – в широкому значенні: зразок, еталон, модель; нормативно-технічний документ із стандартизації, що встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації, затверджується компетентним органом.

Статистика (від лат. *status* – держава) – вид суспільної діяльності, спрямований на отримання, обробку й аналіз інформації, що характеризує політичні закономірності суспільства в усьому різноманітті, у нерозривному зв'язку з якісним змістом; галузь суспільних наук, де подаються загальні питання виміру й аналізу масових кількісних відношень і взаємозв'язків.

Стиль (від лат. *stilus*, грец. *stylos* – паличка для письма) –
1) індивідуальна манера, своєрідні ідейно-художні особливості митця;
2) функціональний різновид літературної мови (напр., науковий,

художній, публіцистичний тощо); 3) особливості мовлення, побудова мовлення згідно з нормами синтаксису тощо.

Структура (від лат. *structura* – побудова, розміщення) – упорядкованість відношень, що зв'язують елементи системи і сприяють її рівновазі; спосіб організації системи, тип зв'язків.

Судження – розумова дія, що реалізує ставлення мовця до змісту висловлюваного.

Схема (від грец. *schema* – вид, форма) – 1) умовне креслення, що розкриває принцип побудови або функціонування чого-небудь; 2) зображення або опис у загальних рисах; попередній план; 3) абстрактне, спрощене зображення чого-небудь, загальна готова формула.

Талант (від грец. *talantos* – вага, терези) – 1) у Стародавній Греції – вагова й грошово-вагова одиниця; 2) природна обдарованість людини, здібність до творчої діяльності.

Творчість – діяльність, що сприяє появі нової якості; виявляється у будь-якій сфері (науковій, художній, політичній, комунікаційній, науково-технічній і т.д.), де створюється, відкривається, віднаходиться щось нове.

Теза (від грец. *thesis* – положення, твердження) – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення, монографії, дисертації.

Тезаурус (від грец. *thesauros* – скарб) – 1) тип словника, що подає лексичний склад мови в повному обсязі; 2) в інформатиці – повний систематизований набір даних у будь-якій сфері знання, що дозволяє людині або обчислювальній машині орієнтуватися в ній.

Тема (від грец. *thema* – основа, положення) – предмет судження, зображення, дослідження, обговорення (напр., тема дисертації, лекції і т.д.), наукове завдання, що належить до конкретної галузі наукового дослідження.

Тенденція (від лат. *tendere* – спрямовую) – напрямок розвитку будь-якого явища або процесу, певні зміни неоднозначного характеру.

Теорія (від грец. *theoria* – розгляд, міркування, вчення) – система достовірних знань про дійсність, що описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі.

Термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) – слово або словосполучення, що має точно позначити поняття і його зв'язки з іншими поняттями в межах певної сфери.

Тест (від англ. *test* – випробування) – завдання, що має коротку стандартну форму і за допомогою результатів якого можна судити про

психофізіологічні та інші характеристики особистості або роботи короткі соціологічні висновки.

Толерантність (від лат. *tolerans* – терплячий) – терпимість, поблагливість.

Транслітерація – передача тексту й окремих слів, які записані однією графічною мовою, засобами іншої графічної системи, тобто передача однієї писемності літерами іншої.

Упорядкування – авторська праця, що полягає в доборі, систематизації, обробці матеріалів для включення в збірник. Якщо збірник включає твори, що охороняються авторським правом, упорядник здобуває право на нього за умови дотримання прав авторів цих творів.

Факт (від лат. *factum* – здійснене, виконане) – поняття, що означає наявність певної реальності, на протигагу вигаданому, уявному; у методології науки – одиниця емпіричного знання, що співвідноситься з гіпотезою і теорією). У звичайному вживанні – синонім поняття істина, подія, результат. В науці – знання, достовірність якого доведена; особливого виду пропозиції, що фіксують емпіричні знання (найчастіше в логіці й методології науки).

Фактор (від лат. *factor* – той, що робить) – чинник, рушійна сила, причина певного явища, процесу.

Феномен (від грец. *phainomenon* – те, що з'являється) – 1) явище, в якому спостерігається певна суть; 2) рідкісне, незвичайне явище або видатна, виняткова людина.

Фіксація, фіксування (від франц. *fixation* – закріплення, установлення) – запис, реєстрація, установлення чого-небудь.

Формула (від лат. *formula* – образ, вид) – 1) точне загальне визначення певного правила, закону тощо; узагалі будь-яке визначення, виражене стисло; 2) матем., фіз. – сукупність величин, виражених числами та літерами і пов'язаних між собою за допомогою спеціальних знаків (напр., алгебраїчна формула).

Фрагмент (від франц. *fragment* – уламок, шматок) – уривок певного тексту чи твору (в науці, мистецтві, літературі тощо).

Фундаментальні наукові дослідження – науково-теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку.

Хрестоматія (від грец. *chrestos* – корисний і вивчаю) – навчальна книга, укладена із систематично підібраних матеріалів (художніх, публіцистичних, наукових та ін.) творів або їх уривків.

Цитата (від нім. zitāt, від лат. cito – наводжу, проголошую) – буквально відтворені фрагменти чужої промови, вислову чи статті для підтвердження власного погляду, полеміки з цитованим автором.

Член-кореспондент – академічне звання в Україні та деяких інших країнах, що надається ученому, обраному до складу Академії наук, який не користується всіма правами дійсного члена АН.

Шифр (від франц. chiffre – цифра) – у бібліотечній справі – умовне позначення місця книги на бібліотечних полицях, документальних матеріалів – у книгосховищі.

Шкала (від нім. skala і лат. scalae – драбина) – 1) у вимірвальних приладах – лінійка (або циферблат) із поділками; 2) низка величин у висхідному чи низхідному порядку; 3) перен. – про певні зіставлявальні явища, поняття, властивості.

Школа (від лат. Schola, грец. schole – дозвілля, учена бесіда) – 1) навчально-виховний загальноосвітній заклад; 2) напрям у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці, що ґрунтується на спільних поглядах, принципах тощо; 3) перен. – набуття певного досвіду і сам набутий досвід.

Шрифт (від нім. schrift – писати) – 1) написання, накреслення літер; 2) полігр. – комплект літер, розділових, математичних та інших знаків, які використовують при набиранні текстів для друку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-російсько-український словник науково-технічної термінології / Уклад.: С. М. Андреев, К. К. Васицький, Б. Ф. Уліщенко. – Харків : Факт, 1999. – 700 с.
2. Англо-український дипломатичний словник / За ред. І. С. Біка. – К. : Знання, 2006. – 579 с.
3. Ануфриев А. Научное исследование. Курсовые, дипломные и диссертационные работы: Учеб. пособие / А. Ануфриев. – М. : Ось-89, 2004. – 112 с.
4. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие / А. Я.Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
5. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень: Підручник / Білуха М. Т. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.
6. Бойко Т. Научные работы: учебно-методическое пособие по написанию и оформлению научных работ для студентов, магистрантов, аспирантов всех форм обучения и специальностей / Т. Бойко, Ю. Рожков. – Хабаровск, 2009. – 76 с.
7. Будз М. Д. Короткий довідник з комплексного країнознавства (методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії) / М. Д. Будз, Р. М. Постолюк, С. С. Троян. – К. : КІСУ, 2000. – 120 с.
8. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 9–10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/aspirantura/vumogu_dusert.pdf
9. Володарская Е. А. Динамика имиджа науки в процессе развития исследовательских умений у студентов / Е. А. Володарская // Психологический журнал. – 2009. – № 1. – С. 14 – 31.
10. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования: монография / А. В. Глузман. – К. : Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, 1998. – 255 с.
11. Горкуненко П. П. Підготовка студентів педагогічного коледжу до науково-дослідної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / П. П. Горкуненко. – Вінниця, 2007. – 20 с.
12. Грищенко І. М. Григоренко О. М., Борисенко В. О. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. / І. М. Грищенко, О. М. Григоренко, В. О. Борисенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 186 с.

13. Довідник здобувача наукового ступеня. Зб. нормат. документів та інформ. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищ. кваліфікації / Упор. Ю. Цеков; за ред. Р.Бойка. – К. : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України»; «Толока», 2003. – 69 с.
14. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення ДСТУ 3008-95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evm.diit.edu.ua/dopol/dest.html>
15. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
16. Ибрянова О. В. Подготовка студентов педвуза к научно-исследовательской деятельности в условиях многоуровневой системы высшего образования : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ибрянова Оксана Викторовна. – Барнаул, 2003. – 185 с.
17. Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/fileadmin/documents/Bibliography/26_DC TU3582-97.pdf
18. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 2003. – 486 с.
19. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – К. : Професіонал, 2004. – 208 с.
20. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. / О. В. Колесников. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 144 с.
21. Кузин, Ф. А. Диссертация: Методика написания. Правила оформления. Порядок защиты. [Текст]: практическое пособие для докторантов, аспирантов и магистрантов / Ф.А. Кузин. – 2-е изд., доп. – М. : Ось-89, 2001. – 320 с.
22. Куртась С. А. Сучасна професійна підготовка магістрів: зарубіжний та вітчизняний досвід / С. А. Куртась [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/rednauk/2011_6-7/104.pdf
23. Мальський М. З., Мацях М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник / Мальський М. З., М. М. Мацях. – Л. : Вид-во ЛНУ, 2002. – 392 с.
24. Международные отношения: социологические подходы / Под ред. П. А. Цыганкова. – М. : Гардарики, 1998. – 352 с.

25. Методика страноведческого исследования: (Экономическая и социальная география) / Под ред. Н. С. Мироненко. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 152 с.
26. Методы исследований и организация экспериментов / Под ред. проф. К. Власова. – Х. : Гуманитарный центр, 2002. – 256 с.
27. Мироненко Н. С. Страноведение: Теория и методы / Н. С. Мироненко. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 268 с.
28. Недайнова Т. Б. Педагогічна технологія співтворчості / Т. Б. Недайнова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 23. – С. 111–115.
29. Організація навчального процесу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка : зб. нормат. док. / укладачі : В. В. Леснова, М. А. Семенов. – Луганськ.: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 135 с.
30. Патица Н. І. Методичні рекомендації щодо виконання та захисту курсових робіт / Н. І. Патица. – К. : ІПК ДСЗУ, 2008. – 34 с.
31. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення [Текст]: навчальний посібник / В.Л. Пілюшенко, І.В. Шкрабак, Е.І. Славенко. – К.: «Лібра», 2004. – 344 с.
32. Положення про магістратуру ЛНУ імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.luguniv.edu.ua/?z1=b,60>
33. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ite.ksu.ks.ua/system/files/bjuletен_vak_ukrajini_no_5_2009.pdf
34. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
35. Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні [Наказ МОН № 99 від 10.02.10 року] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6670/
36. Прошкін. В. В. Вивчення теоретичних основ наукових досліджень, що залучені в навчальний план / В.В. Прошкін // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 4 (239): Педагогічні науки. – Ч. I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2012_4_1/25.pdf

37. Решетнева И. И. Исследовательская деятельность студентов в системе непрерывного педагогического образования / И. И. Решетнева // *Инновации в образовании*. – 2007. – № 8. – С. 42–48.
38. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / НАН України; Комітет наукової термінології; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Й.Ф. Андерш, С.А. Воробійова, М.В. Кравченко. Ред. Черторизька Т.К. – К. : Наукова думка, 1994. – 600 с.
39. Ротерс Т. Т. Науково-дослідна робота студентів – проблема фізичної освіти в Україні / Т. Т. Ротерс // *Теорія та методика фізичного виховання*. – 2007. – № 12. – С. 3–6.
40. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень: Навч. посіб / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К. : РННЦ ДІНІТ, 2000. – 260 с.
41. Словник основних понять до курсу «Основи наукових досліджень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fmho.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=918&Itemid=0
42. Типове положення про магістерську роботу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.luguniv.edu.ua/file.php/1/magrab.doc>
43. Торгашина Т. И. Научно-исследовательская работа студентов педагогического вуза как средство развития их творческого потенциала: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Торгашина Татьяна Игоревна. – Волгоград, 1999. – 207 с.
44. Турянская О. Ф. Теория и практика личностно-ориентированного обучения истории в школе: монография / О. Ф. Турянская, М-во образования и науки Украины, Гос.учреждение «Луган. нац. ун-т им. Тараса Шевченко». – Луганск: [Б. и.], 2008. – 496 с.
45. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій / А. С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
46. Цыганков П. А. Теория международных отношений: Учеб. Пособие / П. А. Цыганков. – М.: Гардарики, 2003. – 590 с.
47. Черниш Н. Й. Методичні рекомендації до написання курсових, бакалаврських та магістерських дипломних робіт студентів спеціальності «Соціологія» / Н. Й. Черниш, Т. С.Бурейчак, В. І. Сусак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sociology-lnu.org.ua/Navchannia/Metod_rekomend_kursovi_ta_diplomni.doc

48. Швець В. Г. Методологія наукових досліджень / В. Г. Швець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/84433/>
49. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Текст]: підручник / В. М. Шейко; 3-є вид. - К. : «Знання-Прес», 2003. – 295 с.
50. Шиян О. А. Исследовательский метод обучения учителей в США / О. А. Шиян // Школьные технологии. – 2007. – № 6. – С. 100–104.
51. Day R., Gastel B. How to Write and Publish a Scientific Paper / Day R., Gastel B.; 7th ed. – Cmd. – N.Y.: ABC-CLIO, 2011. – 300 p.
52. Draper J. Master's Thesis Guidelines / J. Draper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://draper.fas.nyu.edu/object/draper.program.thesisguidelines>
53. Gabrys B., Langdale J. How to Succeed as a Scientist / Gabrys B., Langdale J. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 226 p.
54. Gaines K. Writing a Master's Thesis or Dissertation Proposal / K. Gaines [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gwr.arizona.edu/writingproposal1.htm>
55. Katz M. From Research to Manuscript: A Guide to Scientific Writing / Katz M.; 2nd ed – L. – N.Y.: Springer, 2009. – 224 p.
56. Schafer M. Thesis Writing in the Sciences: Scientific Style / M. Schafer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.clas.ufl.edu/users/msscha/ThesisCSS/thesis_style.html
57. Writing a Scientific Research Article [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.columbia.edu/cu/biology/ug/research/paper.html>

Ласкавий Д. В. Методичні рекомендації з написання курсових, дипломних і магістерських робіт. – Методичні рекомендації.

Методичні рекомендації підготовлено згідно з Законом України «Про освіту», Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, Положенням про організацію навчального процесу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Типовим положенням про магістерську роботу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, навчальними планами і програмами.

Мета посібника полягає в тому, щоб простою мовою та на прикладах роз'яснити студентам спеціальностей «Історія», «Країнознавство» і «Міжнародні відносини» Інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» порядок і особливості написання курсових, дипломних і магістерських робіт. Для цього лаконічно та зрозуміло роз'яснюється зміст основних термінів і понять, чітко і ясно визначено уніфіковану структуру всіх типів робіт; наведені приклади оформлення титульних сторінок робіт і додатків, джерел і літератури; складання плану (змісту); написання вступу та висновків.

Структурно посібник складається з пояснювальної записки, п'яти розділів у яких логічно та послідовно розкривається уніфікована структура всіх типів робіт, роз'яснюється методика їх виконання, основні принципи та методи дослідження історії, міжнародних відносин, окремих країн і регіонів. Навчально-методичне видання містить уніфіковані правила оформлення робіт, критерії їх оцінювання та порядок захисту, глосарій наукових понять та перелік допоміжної літератури. У додатках посібника наведені приклади оформлення титульних сторінок курсових, дипломних і магістерських робіт, переліку умовних скорочень, складання плану (змісту), написання вступу із всіма необхідними науковими елементами (актуальність, мета, завдання, предмет, об'єкт, хронологічні рамки дослідження тощо) та висновків, аналізу джерел та історіографії, оформлення списку джерел і літератури відповідно до діючих стандартів бібліографічного опису.

Методичні рекомендації призначено для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей «Історія», «Країнознавство» і «Міжнародні відносини» Інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Ключові слова: методичні рекомендації, курсова робота, дипломна робота, магістерська робота, історія, міжнародні відносини, країнознавство.

Ласкавый Д. В. Методические рекомендации по написанию курсовых, дипломных и магистерских работ. – Методические рекомендации.

Методические рекомендации подготовлены согласно Закону Украины «Об образовании», Положению об организации учебного процесса в высших учебных заведениях Украины, Положению об организации учебного процесса в Луганском национальном университете имени Тараса Шевченко, Типовому положению о магистерской работе в Луганском национальном университете имени Тараса Шевченко, учебным планам и программам.

Цель пособия заключается в том, чтобы простым языком и на примерах разъяснить студентам специальностей «История», «Страноведение» и «Международные отношения» Института истории, международных отношений и социально-политических наук ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко» порядок и особенности написания курсовых, дипломных и магистерских работ. Для этого лаконично и понятно разъясняется содержание основных терминов и понятий, четко и ясно определена унифицированная структура всех типов работ; приведены примеры оформления титульных страниц работ и приложений, источников и литературы, составление плана (содержания); написание введения и выводов.

Структурно пособие состоит из пояснительной записки, пяти разделов, в которых логично и последовательно раскрывается унифицированная структура всех типов работ, разъясняется методика их выполнения, основные принципы и методы исследования истории, международных отношений, отдельных стран и регионов. Учебно-методическое издание содержит унифицированные правила оформления работ, критерии их оценки и порядок защиты, глоссарий научных понятий и перечень вспомогательной литературы. В приложениях пособия приведены примеры оформления титульных страниц курсовых, дипломных и магистерских работ, списка условных сокращений, составления плана (содержания), написания введения со всеми необходимыми научными элементами (актуальность, цель, задачи, предмет, объект, хронологические рамки исследования и т.п.) и выводов, анализа источников и историографии, оформления списка

источников и литературы в соответствии с действующими стандартами библиографического описания.

Методические рекомендации предназначены для студентов дневной и заочной форм обучения специальностей «История», «Страноведение» и «Международные отношения» Института истории, международных отношений и социально-политических наук ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко».

Ключевые слова: методические рекомендации, курсовая работа, дипломная работа, магистерская работа, история, международные отношения, страноведение.

Laskavyi D. V. Learner's guide for writing courses, diploma and master's thesis. – Learner's guide.

Learner's guide prepared by the Law of Ukraine «On Education», Regulations on the organization of the educational process in higher educational institutions of Ukraine, Regulations on the organization of the educational process in Luhansk Taras Shevchenko National University, the Typical position of master's work in Luhansk Taras Shevchenko National University, teaching plans and programs.

The purpose of the manual is to simple language and examples to explain the students specialty «History», «Country-specific studies» and «International Relations», Institute of History, International Relations and Social and Political Sciences Luhansk Taras Shevchenko National University order and features writing courses, diploma and master's works. This succinctly and clearly explains the contents of key terms and concepts clearly defined unified structure of all types of work, examples of cover page design and applications, sources and literature of the plan (content), writing the introduction and conclusion.

Structurally, the learner's guide has explanatory notes, five chapters which logically and consistently revealed a unified structure of all types of work, explaining their methods of execution, the basic principles and methods of history, international relations, individual countries and regions. Educational and methodical publication contains uniform rules for the issuing of work of teaching and the order of protection, a glossary of scientific terms and a list of secondary literature. As additional guides are examples of cover pages design courses, diploma and master's works, list of abbreviations, a plan (content), write introduction with all required academic elements (relevance, purpose, objectives, subject, object, chronological framework of research, etc.) and conclusions of the sources and historiography, registration list of sources and literature in accordance with the applicable standards of bibliographic description.

Learner's guide intended for full-time students and distance learning specialties, Institute of History, International Relations and Social and Political Sciences «History», «Country-specific studies» and «International Relations», Institute of History, International Relations and Social and Political Sciences Luhansk Taras Shevchenko National University.

Keywords: learner's guide, course thesis, diploma thesis, master thesis, history, international relations, country-specific studies.

Навчально-методичне видання

ЛАСКАВИЙ Дмитро Васильович

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З НАПИСАННЯ КУРСОВИХ, ДИПЛОМНИХ
І МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ**

*Методичні рекомендації для студентів спеціальностей
«Історія», «Країнознавство» і «Міжнародні відносини»*

За редакцією автора
Комп'ютерне макетування – Д. В. Ласкавий

Здано до склад. 04.03.2013 р. Підп. до друку 04.04.2013 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Умов. друк. арк. 4,82. Наклад 300 прим. Зам. № 137.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Т/ф: (0642) 58-03-20.
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04. 2009 р.